

URBANISTIČKI PLAN UREĐENJA ŠPORTSKO REKREACIJSKI CENTAR S GOLF IGRALIŠTEM I TURISTIČKIM NASELJEM BOSANKA- SJEVER I BOSANKA -JUG

KNJIGA 4

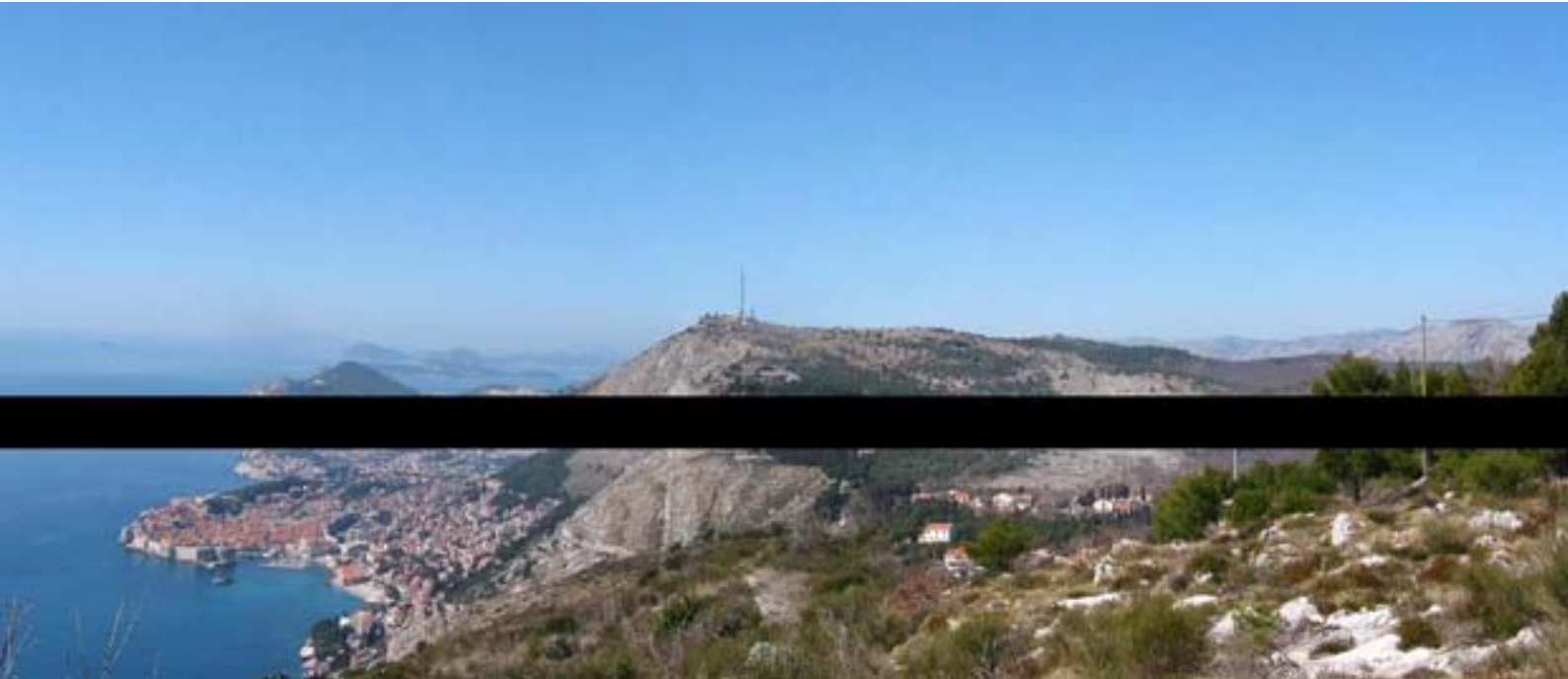
KONZERVATORSKA DOKUMENTACIJA

Ovaj elaborat je sastavni dio Odluke o donošenju Urbanističkog plana uređenja športsko rekreacijski centar s golf igralištem i turističkim naseljem Bosanka - sjever i Bosanka - jug, "Službeni glasnik grada Dubrovnika", broj 09/13 od 09. kolovoza 2013. god.

KLASA   372-01/13-01/20
UR. BROJ   2117/01-09-13-3
Dubrovnik,   30. srpnja 2013. godine

PREDSJEDNIK GRADSKOG VIJEĆA   mr. sc. Niko Bulić, v. r. _____

Sadržaj:

1. METODOLOGIJA
2. GRANICA OBUHVATA
3. POVIJESNI PREGLED
  - 3.1. Topografski smještaj i karakteristike
  - 3.2. Ime, podrijetlo naziva područja
  - 3.3. Povijesni razvoj, kulturno-povijesne odlike prostora
4. PREGLED POSTOJEĆE PROSTORNO-PLANSKE DOKUMENTACIJE
5. PRAVNA ZAŠTITA / POPIS DOBARA GRADITELJSKE BAŠTINE
6. OSNOVNE KARAKTERISTIKE I VALORIZACIJA PROSTORA
7. REŽIMI ZAŠTITE PROSTORA
8. KONZERVATORSKE SMJERNICE

Izradile:

Nela Kovačević, dipl. arh. – voditelj
Ivana Galinović, dipl. arh.

konzultanti:

Zehra Laznibat, dipl. ing. arh.
mr. sc. Maja Nodari, prof.
mr. sc. Ivica Žile, arheolog

Dubrovnik • rujan, 2007.

URBANISTIČKI PLAN UREĐENJA PLATO A SRĐA - DUBROVNIK KONZERVATORSKA DOKUMENTACIJA

1. METODOLOGIJA

Važnost i značaj konzervatorske dokumentacije, jedne od osnova pri izradi Urbanističkog plana uređenja, ogleda se u «fiksiranju karaktera» prostora, sagledavanjem i analizom njegovih kulturno povijesnih vrijednosti. Temelji se na opažanju, prikupljanju i analizi povijesnih podataka, objedinjenih u dokumentaciju kulturnog naslijeđa, koja služi kao građa urbanističkog plana. Kulturno naslijeđe općenit je termin koji upotrebljavamo za sve vrste materijalnih zdanja, urbanističko - arhitektonskih cjelina, pojedinačnih arhitektonskih ostvarenja i arheoloških lokaliteta, koje je stvoreno u čovjekovoj mnogostrukoj i višeznačnoj kulturnoj tradiciji.

U postupku analize zatečenog stanja prostora i izrade konzervatorske podloge, valorizacija kulturno-povijesnog prostora predstavlja najzahtjevniji i najodgovorniji posao. Valorizacija uključuje i razmatranje prostornih odnosa u ambijentu, moguće matrice izgradnje, suodnose s krajolikom, te poštovanje i uvažavanje kvaliteta u pojedinom prostoru. To je posebno važno za sve intervencije u prostoru, gdje ispravna valorizacija znači "svojevrsan pretekst stvaralačkog čina, stvaranje svih potrebnih preduvjeta da se intervencija identificira s prostorom".¹

Pozivajući se na teoretičara Bernarda Feildena, kada osamdesetih godina 20. st. piše o urbanizmu i konzervaciji: "Intervencije u povijesnim gradovima trebaju biti primjerene postojećim tipologijama i poštivati odnose, mjerila, volumene, mase, obrise, ritmove, teksture i boje, vrijednosti koje zajednički čine njihove bitne oznake."²

Nezaobilazan je analitičko-kritički pristup planiranju prostora uvaženog povjesničara umjetnosti, istraživača, konzervatora, teoretičara umjetnosti, Milana Perloga, koji se sudjelujući u intelektualnom širinom elaborira i razvija metodu dokumentarne arhitektonske obrade i postavlja temelje suvremenoj interdisciplinarnoj analizi i valorizaciji povijesnih naselja.³

Za integralno očuvanje kulturnih vrijednosti zalaže se i Tomislav Marasović – od zaštite pojedinačnih povijesnih građevina do očuvanja cjelovitih naselja, gradova i širih prostora.⁴

U novije vrijeme, nakon stradanja u Domovinskom ratu, Radovan Ivančević izložio je pristup problematici obnove i zaštite graditeljske baštine, ističući ključni problem i definiciju pojma "radijus ozračja spomenika", pa taj pojam definira: "Radijus ozračja spomenika ključni je pojam, prije svega, za spoznavanje spomenika – odnosno da bismo cjelovito i dubinski shvatili o neosobitosti koje neku građevinu ili građevni kompleks čini spomenikom - a zatim i za održavanje ili obnovu spomeničke vrijednosti, kad je ugrožena ili uništena."⁵ Taj radijus zaštite spomenika označava optimalni ili nužni prostor koji omogućava spomeniku da normalno traje.

U skladu s svojom metodologijom i izrade konzervatorske podloge bitnu sastavnicu čini pravni aspekt zaštite i očuvanja kulturnih dobara, izražen kroz važeći Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine" 69/99), kao i Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske ("Narodne novine" 37/01).

Kulturna dobra upisuju se u Registar kulturnih dobara na temelju rješenja o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra, koja u skladu sa Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara donosi:

1. za Listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara (Konzervatorski odjel nadležan na području na kojem se pretpostavlja kulturno dobro nalazi)
2. za Listu zaštićenih kulturnih dobara (pomoćnik ministra kulture)
3. Za listu kulturnih dobara od nacionalnog značaja (ministar kulture)

¹ I. Maroević, Sadašnjost baštine, Zagreb, 1986., str.207.

² B. M. Feilden, Uvod u konzerviranje kulturnog naslijeđa, Zagreb, 1981, str. 32.

³ M. Prelog, Djela svezak I, Prostor Vrijeme, Zagreb, 1994.

⁴ T. Marasović, Aktivni pristup graditeljskom naslijeđu, Split, 1985.

⁵ R. Ivančević, "Dvojbe graditeljskog i konzervatorskog pristupa obnovi spomenika", Zbornik Sabora hrvatskih graditelja '96", Cavtat, 1996.

Prema čl. 17. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 68/99) predstavničko tijelo grada može predložiti zaštitu kulturnih dobara na razini lokalne samouprave dok će način njihove zaštite utvrditi uz prethodnu suglasnost nadležnog tijela, odnosno Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

U metodološkom postupku obrade graditeljskog naslijeđa u granicama obuhvata Urbanističkog plana uređenja platoa Srđ, obuhvaćeno je:

- Sistematizacija podataka o kulturnoj baštini za konkretne potrebe Plana i stvaranje dokumentacije o prostoru.
- Revizija i nadopuna postojeće dokumentacije o evidentiranim kulturnim dobrima
- Analiza i ocjena dosadašnjih rezultata dokumentiranja, istraživanje i zaštita zatečenih dobara
- Prikupljanje podataka i obrada izvora o kulturnim dobrima
- Sagledavanje prostora sa svih aspekata te izrada režima zaštite kao osnove za prostorno planski dokument.

Prostor obuhvata Plana

2. GRANICA OBUHVATA UPU PLATO A SRĐA

Granica obuhvata razmatranog prostora proteže se zapadno od tvrđave Imperial na Srđu, rubom kat. čest. 2063/3, zatim nastavlja rubom k. o. Sustjepan, zatim k.o. Obuljeno, k.o. Prijedor, k.o. Rožat, k.o. Komolac, k.o. Čajkovića, k.o. Knežica, k.o. Šumet, k.o. Gornji Brgat, te se spušta južnim rubom kat. čest. 1882, i nastavlja prema zapadu, rubom sljedećih kat. čest.: 1883, 1889/4, 1890/2, 1890/4, 1901/2, 1901/3, 2463/1, 2440/1, 1760/3, 1760/2, 1931/10, 2022, 2021/2, 2023/2, 2060/3, 2060/4, 2060/2, 2063/2, 2063/6, 2063/8, 1347/2 i završava rubom parcele tvrđave Fort Imperial (kat. čest. 2439/1, 2439/2) sve k. o. Dubrovnik.

3. POVIJESNI PREGLED

3.1. Topografski smještaj i karakteristike⁶

Plato Srđa

Povoljan geografski položaj Dubrovnika s okolnicom u potpunosti je omogućen povoljnijim topografskim smještajem i prirodnim karakteristikama, što je omogućilo njegov konstantni razvoj.

Između priobalnog gradskog pojasa i Rijeke dubrovačke je masiv Srđa (visine 435 m) koji dominira položajem i izgledom u pejzažu. Osnovna karakteristika ukupnog prostora Srđa je istovremeni vizualni kontakt s planinskim masivima na sjeveru i morem na jugu. Vizure s Fort Imperiala na Srđu i s Žarkovice, pružaju se od Elafitskih otoka do Cavtata. Sa Srđa su vidljivi svi gradski predjeli od Pila, Ploča sv. Jakova, Lapada, Konala i Gruža, a posebice Grad u zidinama s Lokrumom – što daje iznimnu vrijednost i atraktivnost razmatranoj lokaciji.

Brdska blok struktura Srđa, ima elipsasti ocr. Izdužena je smjerom S-SZ-Z-SZ i I-JI u duljini od 7 km, s tim da joj se širina kreće od 1km na krajnjem SZ i JI do cca 3 km u središnjem dijelu. Blok Srđa asimetrično je uzvišenije sa svih strana okruženo rasjedima koji ga razdvajaju od udoline Gruško-dubrovačke i zaljeva Rijeke dubrovačke na sjeveru, te zavale Župe dubrovačke na sjeveroistoku.⁷

U sastavu i građi reljefa prevladavaju vapnenci i dolomiti, fliš i napolavni materijal. Vapnencima odgovaraju uzvisine, dolomitu strmi odsjeci i dubljenja, flišu blago položene padine, a naplavinama nizinski dijelovi polja. Krš je neodvojiv od vapnenačke podloge, s vrlo karakterističnim korozivnim oblicima, bezvodnošću, škrtošću plodnog zemljišta i ogoljelošću kraja, sve getacijskim pokrovom mediteranskoga tipa, koji u potpunosti odražava ekološke prilike i najbolji je pokazatelj klimatskih i pedoloških karakteristika predjela.

3.2. Ime, podrijetlo naziva područja

Obuhvat razmatranog područja potpada pod distrikt Brgat, unutar nekadašnjeg teritorija Dubrovačke Astaraje. Širi pojam Brgata obuhvaćao je zemljište zapadno od rijeke Pijavičine, sjeverno od Velikog Graca, zatim današnji Gornji i Donji Brgat, Žarkovicu, Bosanku i brdo Srđ.

⁶ Geografija SR Hrvatske, knjiga 6., Južno Hrvatsko primorje, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, razni autori, Zagreb 1974., str. 203 – 207.

⁷ M. Šundov, Geomorfologija Dubrovačkoga primorja i geokološko vrijednovanje reljefa, Zagreb, 2004., str. 61-62.

Toponimski se najranije spominje brdo Srđ, koje se naziva Krstac *Cresta*, *Crestec*. Romanskog je podrijetla. *Caput sancti Sergi*, 1302., najvjerojatnije mjesto gdje se danas nalazi tvrđava na Srđu. Svakako je u blizini postojala i crkvice, *Ecclesia sancti Sergii de Vergato*, 1283. g. *ad sanctum Sercium*, 1313. g. *a santo Sergi ala montagna*, 1348. g. Crkvice je bila porušena u ratu s kraljem Urošem 1302., ali je opet sagrađena iste godine.

Negdje u blizini bio je i lokalitet *Fundo Fudo*, 1302, *in Vergato in loco qui dicunt Fundo Fudo*.

Ime sela Bosanka, sjeveroistočno od vrha Srđa, svoje toponimsko podrijetlo vuče od 14. st., u sklopu Dubrovačke Astoreje od 1323. Toponim se tumači tada razvijenom karavanskom trgovinom, koju je Dubrovnik održavao s unutrašnjošću, poglavito s Bosnom. Karavani su noćili, na pogodnim mjestima, u blizini tzv. «dubrovačkog drumca», a ujedno su se odabirala i najpovoljnija mjesta za odmor, počinak karavana. Selo Bosanka u prirodnoj dolini je upravo bilo takvo odmorište trgovcima iz Bosne, odakle naselje i vuče svoj korijen. Na tom je mjestu bio «han do hana»,⁸ odatle bi se ujutro niz Puzalo, toponim koji označava put nizbrdo od sela Bosanke, kretao karavan, «konj do konja, pješak do pješaka», te bi stizao do Tabora, dubrovačkog istočnog predgrađa na Pločama, trgovačkom i karantenskom stjecištu, putem koji i danas postoji.

Pučko tumačenje naziva naselja, uz već spomenuto objašnjenje, donosi i priču o seoskoj ženi Anki, koja je išla bosa, pa su je zvali «bosa Anka», što se vremenom spojilo u ime Bosanka.

3.3. Povijesni razvoj, kulturno-povijesne odlike prostora

Granice Astoreje do 1366.

Razmatrano područje platoa Srđa valja sagledati unutar opsega nekadašnje Dubrovačke Astoreje, kao prvotnog kopnenog teritorija Dubrovnika, koje je obuhvaćala današnju Župu, Šumet, Brgat, Gruž, Rijeku, Zaton i Poljice. U Astoreju nije spadao sam grad (civitas), ni otoci (insulae). Za Astoreju se upotrebljavala i izraz «terra firma», «hereditas», odnosno «djedina». Sva starija dubrovačka historiografija – počevši od Anonima, Ranjine, Gundulića, Razzija, Orbinija, Cerve, Lukarevića, Appendinija i ostalih, iznosi kako je Astoreju u 9.-11. st. Dubrovčanima darovao bosanski kralj Stjepan, do tumačenja povjesničara 19. i 20. st. o stjecanju Astoreje putem zahumskih i travunjskih vladara toga doba.⁹

⁸ V. Vuletić-Vukasović, «Junak s Bosanke», Pripovjetke i priče iz dubrovačke oblasti, Hercegovine, itd., I., Dubrovnik, 1923., str. 90-94.

⁹ U dosadašnjoj znanstvenoj literaturi izdvajaju se dva sintetska rada o prapovijesti dubrovačkog kraja: I. Fisković, «Pelješac u protopovijesti i antici», *Pelješki zbornik*, I, Zagreb, 1976.; Š. Batović, *Konavle u prapovijesti*, Konavoski zbornik, II., Dubrovnik, 1988. Uz navedene radove posebice je potrebno navesti radove o arheološkoj baštini Župe dubrovačke: I. Marović, «Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika» *Anali HI u Dubrovniku*, IV-V, Dubrovnik 1956.; I. Žile, «Arheološka baština Župe dubrovačke u kontekstu dubrovačkog kraja», *Zbornik Župe dubrovačke*, II, Dubrovnik, 1996.

Povijest ovog prostora kontinuirano od prapovijesti, sa sačuvanim materijalnim ostacima i kasnijim kulturnim nasljeđem kao svjedočanstvom neprekidnog čovjekovog egzistiranja na njemu.

Od važnosti je naglasiti kako je ovaj prostor kao i veći dio čitavog dubrovačkog prostora nedovoljno arheološki istražen, stoga će se rezultati arheoloških saznanja temeljiti na reambulaciji terena, toponimiji i rezultatima arheoloških istraživanja rubnih područja (primjerice Župa dubrovačka), koji su kao i plato Srđa oblikovali područje Astoreje.

Preko dva milenija nalaza kamenih sjekira s teritorija Župe dubrovačke, pronađenih na lokalitetu Velike livjere, na terenu zapadno od T rapitu, mogu se očitati znaci najstarije i zradba artefakata tijekom na vedeno razdoblje (mlađeg kamenog doba)¹⁰. Ovo razdoblje na našoj obali trajalo je od kraja VII. do kraja III. tisućljeća prije Krista kada se događaju značajne društvene promjene diljem Europe.

Lokaliteti Gradac i
Mali Gradac

Prelazno razdoblje iz kamenog (neolita) u metalno (bakreno - eneolitik) obuhvaća prva dva stoljeća II. tisućljeća. To je razdoblje velikih migracija indoevropskih skupina koje su se odvijale u više navrata. Pomicanje neolitskog stanovništva prema Jadranu i međusobne infiltracije starog i novog pridošlo stanovništva stvaraju novu sliku zapadnog Balkana iz koje će se oblikovati novi etnos Iliri čija je etnogeneza složena i rezultat je dugotrajnih procesa¹¹.

Promjene koje započinju u eneolitiku imaju značajne reperkusije na brončano, a isto tako i na željezno doba. Promjene se očituju u društvenom uređenju, privređivanju, izboru mjesta stanovanja te u sepulkralnom ritusu.

Neoličani su živjeli u matrijarhatu, dok je novopridošlo stanovništvo (Protoiliri) živjelo u patrijarhalnom uređenju. Starosjedioci baziraju svoju ekonomiju na zemljoradnji, a novopridošli na stočarstvu. Oni su u naše krajeve donijeli kovine bakar temeljem čega se ovo razdoblje naziva bakreno. Svoja staništa odabiru na povišenim mjestima, iznad plodnih kraških polja. Za njihov smještaj ima više čimbenika: raslojavanje stanovništva, oblikovanje administrativnih središta, pribežišta u nemirnim vremenima za stanovništvo i stoku. Ova "naselja" na uzvisinama nazivaju se gradinama. Fortificirana su u velikim kamenim blokovima (megalitski - kiklopski) bez vezivnog tkiva. Datirati ih nije moguće bez arheoloških istraživanja, jer ona mogu nastati u brončanom kao i u željeznom razdoblju. Na ovom području evidentirane su dvije gradine, od kojih je prva Gradac koja je devastirana izgradnjom austrijske utvrde

¹⁰ Autori donose najnovije rezultate arheoloških istraživanja u Župi dubrovačkoj. Skupina autora, *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Arheološki Muzej, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2007., str.53.

¹¹ A. Benac, „Prediliri, Protoiliri i Prailiri“, *Simpozium o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Sarajevo, 1964.; M. Suić, „Ilirii proprie dicti“, *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja*, XIII, Sarajevo, 1976, str. 179-196.

kao i kasnijim talijanskim proširenjem. Druga je smještena na brdu Mali Gradac, ali se bez istraživanja ne može se striktnije datirati.

Rajčevica
Arheološki lokalitet

Karakteristično za sepulkralni ritus brončanog i željeznog razdoblja su grobni humci (tumuli). Na austrijskoj karti izrađenoj 1878. godine istočno od Bosanke označene su dvije gomile (*Gomila više Dolicha i Gomila*). Na Rajčevici, južnom zaseoku Gornjeg Brgata, ubicirane su tri tumula. Sučelice Rajčevice na Bratitovu evidentirana je još jedna gomila na čijem je vrhu izgrađen talijanski bunker¹². Navedeni tumuli i talijanski bunker na jednoj od njih sami za sebe govore zbog čega su smješteni po vrsima, što postaje sasvim jasno ako se oni sagledaju kroz kontekst nadgledanja kopnene komunikacije trasirane već u prapovijesti, koja se koristila tijekom antike, a isto tako preko srednjeg vijeka pa sve do danas. Komunikacija je trasirana u pravcu sjeveroistok – jugozapad prema u nutrašnjosti odnosno prema Dubrovniku. Navedene gomile bez istraživanja nije moguće vremenski striktnije datirati. Pokojnici se pokopavaju u grobove u obliku škrinje napravljene od kamenih ploča položenih "na nož", sa završnom poklopcima. Kamena škrinja se prekriva kamenom, a tumuli poprimaju kružni ili elipsoidni oblik u promjeru dok kupolasto ili stožasto završavaju.

Kao što već prije naglašeno način življenja ilirskog stanovništva ničim se ne razlikuje od njihovog supstrata Prailira, odnosno brončanodobnog stanovništva. Naselja se formiraju na uzvisinama, koja imaju karakter administrativnih središta, refugija i sl. Naselja se fortificiraju sa ve likim kamenim blokovima na lakše dostupnim stranama. Njih nije moguće striktno datirati, jer je način zidanja jednak u brončanom i željeznom dobu.

Stanovništvo naše regije, kako je već navedeno, pripada ilirskoj etničkoj grupi u širem smislu. Iliri su bili podijeljeni na više plemena, a našu regiju nastavali su Plereji, točnije područje od Boke Kotorske pa do Neretve. U III. stoljeću prije Krista dolaze pod vlast Ardijejaca, koji formiraju ilirsku državu od Vojuške u Albaniji pa sve do Neretve. Tada su na vrhuncu svoje moći, u stalnim ratovima s Rimom za supremaciju nad Jadranom do godine 135 prije Krista, kada doživljavaju definitivni poraz. Navedena područja postepeno potpadaju pod Rim, a završetak ovog procesa je kraj I. milenija prije Krista, što ujedno označava kraj prapovijesti i stupanje naših regija u povijest¹³.

Gospodarska kriza rimskog carstva koja započinje u III., čemu pridonose provale barbara potkraj IV. odnosno V. stoljeća. One uzrokuju česte administrativne promjene imperija do konačnog pada

¹² Skupina autora, *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Arheološki muzej, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2007, str. 60.

¹³ S. Ćirković, „Rimsko osvajanje na tlu Jugoslavije“, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1973, str. 10-13,

Zapadnog rimskog carstva 476. godine. Nakon kratkotrajne vladavine Gota na našim krajevima, Dalmaciju osvaja istočnorimski car Justinijan 535.- 536. godine¹⁴. Ti povijesni procesi odredili su razvoj kasnoantičke kulturne baštine. Jedan od najvažnijih čimbenika u vezi s kasnoantičkom umjetnosti svakako je kršćanstvo. Na području naše regije naglo se razvija crkvena organizacija. Prema predaji, u III. stoljeću osnovana je biskupija u Epidauru, ali prvi povijesni podatak o tome potječe iz 530. godine, kada se spominje epidaurski biskup na crkvenom saboru u Saloni. Posljednji povijesni navod, i to je riječ o epidaurskom biskupu Florenciju, jest iz 598. godine¹⁵.

Prema na ovom području nisu evidentirani nalazi antike i kasne antike za pretpostaviti da ih ima kao što su evidentirani i djelomično istraženi na južnom području Župe dubrovačke (Brgat).

Tijekom VII. stoljeća dolazi do značajnih društveno-političkih promjena kojih će se posljedice itekako osjetiti na našem području. Velika seoba naroda uzrokuje uništenje gotovo većine kasnoantičkih gradova u Dalmaciji, pa tako i Epidaura, najvjerojatnije u prvoj polovici VII. stoljeća. Pretpostavlja se da upravo tada naselje smješteno na hridi *Lave* preuzima primat od Epidaura, dobiti dignitet njegovog biskupskog trona; tim činom dobiva status (rang) ranosrednjovjekovnog grada u pravom smislu tog pojma¹⁶. U ovakvom ozračju protječu prva stoljeća ranog srednjeg vijeka istočnog dijela dubrovačke Astaraje predstavljajući rubnu zonu prema ne baš miroljubivim susjedima.

Na razmatranom području, nastanjenom od pretpovijesti, jedan kulturni sloj liježe na drugi, tako se i u slučaju platoa Srđa pojavljuju ranosrednjovjekovni spomenici (lokalitet Crkvina, nekadašnja crkva sv. Srđa i Bakha), tadašnjih zaštitnika Dubrovnika.

Crkva sv. Srđa *de Vergato*, kako se brdo Srđ tada nazivalo, spominje se u oporuci Dese udove Tolislava Prahovca, iz 1284. g. Ona oporučno ostavlja 5 perpera kleru ako njen lijes otprati cijeli kler do te crkve.¹⁷ Više arhivskih dokumenata svjedoči o postojanju crkve sv. Sergija i Bakha na Srđu, pa tako u travnju 1352. čini oporuku Nikola Lukarić, sin Marka Lukarića (Luccaro), pa među ostalim ostavlja 20 perpera za sliku, koja se imala darovati crkvi¹⁸. Sergola Marina Bunića, 1363. oporučno ostavlja sv. Srđu na brdu za mise, perper godišnje.¹⁹

Prema ubikacijama nestalih građevina, koje donosi Lukša Beritić,²⁰ crkva sv. Srđa se nalazila nešto ispod istočnog ugla tvrđave Imperial na vrhu brda Srđ. Crkva je bila spojena s kućicom u obliku male kule, u kojoj je stanovalo nekoliko stražara, pazeći na približavanje brodova gradu, i na znakove vatrom noću, a dimom danju, davane sa signalne stanice Hum na Šipanu. Već i tada je Srđ bio važna signalna stanica unutar strateškog sustava izviđanja šireg dubrovačkog akvatorija, obuhvativši Elafite, Ston, Mljet i Lastovo. U više arhivskih dokumenata spominje se popravak stražarnice uz crkvu na Srđu, tako je na primjer 1476. odobreno 10. perpera za njen popravak.²¹

Crkva sv. Srđa postojala je sve do vremena francuske okupacije, kada je srušena prilikom izgradnje tvrđave Imperial.

Dubrovačka Republika kroz cijelo je vrijeme svog dugog postojanja naročitu pažnju posvećivala utvrđivanju svog državnog teritorija. U prvom redu, o dno s e t o na grad Dubrovnik, a potom na planirane i utvrđene gradove Stona i Maloga Stona, te Cavtata.

Osim izgradnje sustava zidina oko navedenih gradova, Dubrovačka je Republika izgradila čitav niz fortifikacijskih građevina u svrhu obrane svoga teritorija i svoga stanovništva. Pored utvrđenja građenih od same Republike, po cijelom teritoriju nekadašnje Republike, postoje i utvrde koje su slično kao i u svim jadranskim uzmorskim mjestima za obranu od gusara gradile razne zajednice, bratovštine, cehovi, samostani i autonomne općine (universitas) iz svojih sredstava, dozvolom vlade Republike.²²

¹⁴ G. Novak, „Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII. stoljeća, *Anali HI JAZU u Dubrovniku*, X-XI, 61-68.

¹⁵ Isto, str. 47.

¹⁶ I. Žile, „Naselje prije Grada, *Dubrovnik*, IV/1997., Dubrovnik 1998, str. 118-119.

¹⁷ T. Smičiklas, *Diplomatski zbornik*, VI., str. 508-509, br. 425., JAZU, Zagreb

¹⁸ T. Smičiklas, *Diplomatski zbornik*, XII., str. 85-87. JAZU, Zagreb

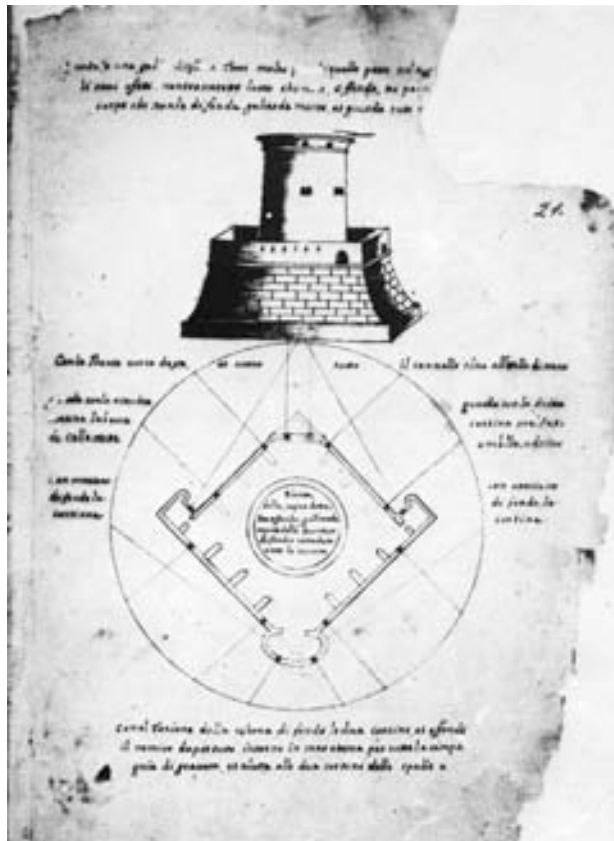
¹⁹ Arhiv Blagog Djela 3, f. 342 v.

²⁰ L. Beritić, *Ubikacije nestalih građevina nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, II., «Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji», br. 12., Split, 1960., str. 72-73.

²¹ Min. Cons. 20, f.105.

²² L. Beritić (nav. dj), str. 602-611.

Zbog iznimnog geo-strateškog položaja Srđ je imao važnu ulogu u fortifikacijskom sustavu Dubrovnika u svim povijesnim epohama. Ističe se kako je ovaj položaj do francuske okupacije imao funkciju izviđačke osmatračnice, jer se snažnije utvrđivanje izdvojenih punktova smatralo o pasnim zbog mogućeg neprijateljskog osvajanja i pretvaranje u ofenzivna uporišta protiv grada. To se, u ovom slučaju, odnosi na vrh platoa Srđ, kao i na prostor otoka Lokruma (gdje ni lazaret, kao zdravstvenohigijensko prihvatilište nikada nije zaživjelo).

M. Hranjac: Nacrta kulu na Bosanki i Lunardovu (Lapad) / 1617.

Stoga se ovaj prostor u vojno i strateški analizira u vrijeme 17. st. izvještajem poznatog dubrovačkog vojnog inženjera Mihajla Hranjca, iz 1617. g., koji, između ostalog, opširno predlaže izgradnju kule u blizini Bosanke (i na suprotnoj strani grada, na Lunardovu), koje bi se visine uspješno kontrolirale sigurnost dubrovačkog akvatorija.

Nadalje, zbog opasnosti od Turaka, na početku 1679. g. Dubrovčani počinju s utvrđivanjem položaja na Brgatu i Bosanki, prema nacrtima nadzornika oružja. Utvrđenja koja su se trebala graditi na Brgatu i Bosanki, služila su kao prva linija obrane protiv eventualne turske i ostalih najezda. Prema navodima Lukše Beritića, utvrđenja na Bosanki i Brgatu, kao i ona oko predgrađa Dubrovnika, bila su poljska utvrđenja, pa stoga do danas nisu sačuvana.²³

Navedeni fortifikacijsko-strateški položaji, koji su se kontinuirano održavali, nadograđivali, upotpunjavali, dočekali su i kraj Dubrovačke republike.

Strateško značenje platoa Srđ osobito je eksponirano i obrambeno utvrđivano nakon političkih previranja na prijelazu iz 18. u 19. st., a to je i vrijeme uvođenja i saživljavanja novih vojnih doktrina, što će se umnogome odraziti i na fortifikacijskom sustavu gradnje.

Prijelaz iz 18. u 19. stoljeće obilježavaju ratovi Francuske protiv europskih velesila. Mediteran je postao poprište mnogih pomorskih sukoba – Francuska, Austrija i Rusija nastojale su na tom području prigrabiti što jače pozicije, a pridružuje im se i Engleska sve češćim prisustvom na moru. Ratnim uspjesima na sjevernotalijanskom ratištu Napoleon je prisilio Austriju 1797. god. na mir u Campoformiju kojim je ukinuta Republika Venecija a mletački posjedi su podijeljeni. Austriji je pripala Istra i mletačko

²³ L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, Dubrovnik, pretisak izdanja iz 1995., str. 197, 198.

primorje od Kvarnera do Boke kotorske.²⁴ Političke i strateške kombinacije tijekom rata s Austrijom Napoleonu su otvorile mogućnost osvajanja istočne obale Jadrana i zatvaranje još jednog obalnog pojasa s nizom luka kojim bi bio osiguran prodor prema istoku. Taj francuski cilj ostvaren je mirom u Požunu 1805. godine kojim je Francuska dobila Dalmaciju i Boku kotorsku. Dubrovačka Republika koja se našla u okruženju dviju sila - Francuza u Dalmaciji i Rusija u Boki kotorskoj nije mogla ostati neutralna. U tom trenutku Dubrovnik postaje poptištem diplomatskih sukoba kojelesila kao strateški važno područje jadranske obale. Godine 1806. francuska vojska pohodom prema Boki kotorskoj zauzela je i Dubrovačku Republiku. Kada je Lauriston dozvolom dubrovačke vlade ušao s francuskom vojskom u Grad, uzeo je on dubrovačke utvrde u svoje ruke i to je bio ujedno kraj dubrovačkoj slobodi. Dolaskom velikog broja francuskih postrojbi Grad je pretvoren u vojno taborište. Gotovo svi samostani pretvoreni su u vojarnje, a vojska je smještena i u crkvama u kojima se nije obavljalo bogoslužje. Vojska je za svoje potrebe koristila čak 15 crkava u Dubrovniku. Većinom su služile u svrhu pohrane vojnoga materijala, ali su mnoge stoga devastirane, a neke i opljačkane. Francuzi su u vojne svrhe koristili i javne zgrade, poput Kneževa dvora i Sponze, a kazalište je pretvoreno u javnu pekarnicu.²⁵ Uspoređujući sebe sa carem Dioklecijanom u stvaranju ogromnog carstva, Napoleon u tim planovima posebno mjesto namjenjuje Dubrovniku. Zbog prirodnih pogodnosti položaja, njegove vojne, naročito pomorske cijene Napoleon je imao velike planove s Dubrovnikom kako bi on postao jaka pomorska utvrda na istočnoj obali Jadrana koja će zadovoljiti sve potrebe stacioniranja i opskrbe moćne pomorske eskadre.

Napoleon je smatrao misiju generala Lauristona veoma delikatnom i važnom «Sile su mi Vašega muža (piše gospođi Lauriston 5. travnja 1807. god.) korisnije u Dubrovniku negoli u ma kojem drugom mjestu. Stavivši ga na tako važno mjesto, dao sam mu naročit dokaz mog povjerenja»²⁶

Do kulminacije francusko-ruskog sukoba došlo je u lipnju 1806. godine kada su Rusi iz Boke uz pomoć crnogorskih četa izvršili prodor do samog Grada koji su opsjeli. Stoga su se dubrovačke tvrđave dodatno naoružale, a general Lauriston proizvodno je utvrdio otok Lokrum s kojeg se je morao povući zbog uzastopnih poraza. Dvadesetodnevna opsada Dubrovnika okončana je dolaskom jedinica generala Molitora iz Dalmacije.

U vrijeme francusko-ruskog rata 1806. g. i okupacije Dubrovnika, na Bosanki je crnogorski vladika Petar I., primjereno svom ugledu i vojnoj funkciji, dobio počasno promatračko mjesto, te je utaborio svoj glavni stan, za vrijeme opsade i razaranja Dubrovnika.²⁷

Na zemljovidu koji do nosi Paulo Pisani²⁸ u crtanju e pokret generala Molitora 4., 5. i 6. srpnja 1806. godine od Stona do Golubovog kamena u deblokadi dubrovačkog područja. Na navedenom zemljovidu označene su strateške pozicije kojim se brane ulazi u Koločepski kanal, baterije na Koločepu, Zatonu, Lopudu, Rudi, Šipanu, Jakljanu i Olipi. U tu svrhu naoružani su samostani Sv. Savina na Daksi i Sv. Marije na Lopudu a korištena je i tvrđava Sv. Marije od Špilice (*Fort de la Montagne*).

Već 8. srpnja 1806. god., drugi dan po Molitorovu razbijanju opsadnih snaga Dubrovnika, francuski su zapovjednici odlučili podići jaku tvrđavu navrh Srđa, Fort Imperial, na mjestu s kojeg su Rusi i Crnogorci napadali Grad. Tvrđava se sastoji od izdužene zgrade i dvaju odvojenih bastiona sa strane.

U tom sustavu obrane iste godine započeli su gradnju fortifikacije na Nuncijati, Žarkovici (Fort Delgorgue),²⁹ te na otocima Daksi i Lokrumu (Fort Royal).

²⁴ G. Novak, *Prošlost Dalmacije knjiga druga*, Split 2004., str.47

²⁵ S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada republike (1808.-1848.)*, Dubrovnik, 1999., str.33-34.

Preuzeto iz: PAD, *Acta Gallica*, 1810. br. 48, F.II., 577, *Stato delle case e fabricate nazionali occupati gratuitamente dall' stabilimenti e servizio publico*.

²⁶ Iz memoara maršala Marmonta (priredio Frano Baras), Split, 1977., str. 19.

²⁷ F. Maria Appendini, *Ratovanje oko Dubrovnika 1806.*, str. 8. Dubrovnik, 1906; Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike od 1800-1880*, Zagreb, 1941., str. 43.; Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu- Osmansko-dubrovačka granica 1667.-1806.-*, Dubrovnik, 1997., str. 258.

²⁸ P. Pisani, *La Dalmatie de 1797. a 1815.*, Paris, 1893.

Osim pravca kretanja francuskih trupa na zemljovidu su označeni položaji utvrđenih postaja za osiguranje Dubrovačkog i šireg akvatorija.

²⁹ Tvrđavu Delgorgue na Žarkovici pojedini autori različito smještaju. Car Franjo I. u svome je Dnevniku locira iznad sv. Jakova (Ljudevit Krmpotić, *Car Franjo I. U Hrvatskoj 1818.Hannover-Čakovec*, 2002., I dio, str. 284.), Paul Pisani locira je „blizu križanja putova za Župu i Trebinje“, na zemljovidu V. Prikazuje je zapadno od sela

P. Pisani, položaji koje je general Lauriston zauzeo u svibnju 1806. g. od Dubrovnika do Cavtata (preuzeto iz: Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815: Episode desconquetesNapoleoniennes.*)

Godine 1806. u Grad dolazi visoki časnik, general Auguste Marmont koji je proglašen zapovjednikom francuskih trupa u Dubrovniku i Dalmaciji. Nakon poraza Rusija i Crnogoraca u Konavlima i Boki kotorskoj, 31. 1. 1808. god. naredio je ukidanje Dubrovačke Republike. Kada je od Napoleona dobio titulu Dubrovačkog vojvode nastojao je ojačati strategijski položaj Francuske na istočnojadranskoj obali te potaknuti gospodarski i kulturni život u novoosvojenim krajevima.

Kako se vidi na zemljovidu Dubrovnika i okolice, koji su nekoliko mjeseci nakon zauzeća 1806. godine izradili francuski vojni kartografi ucrtane su tek započete utvrde na Srđu, Žarkovici i Lokrumu. Grad unutar zidina prikazan je crvenom bojom, a posebnom nijansom su označena naselja i kultivirani krajolik. Na zemljovidu što ga donosi Pisani u vrijeme deblokade Dubrovnika 1806. označen je sustav obalnih utvrda na zapadnom dubrovačkom akvatoriju.³⁰

Svjesni svoje nemoći na moru i opasnosti od desanta Napoleon je bio prisiljen organizirati obalnu obranu utvrdivši otoke i istaknute položaje duž glavnih pomorskih pravaca.

Slično promišljanje o utvrđivanju Grada sustavom pojedinačnih utvrda bilo je i u prošlosti, a ponajviše tijekom 17. stoljeća. Utvrđivanje strateški važnih mjesta neposredne okolice Grada predlagao je Miho Hranjac 1617.³¹ godine. u svom opširnom izvještaju o nedostacima gradskih utvrđenja. Kao odlični poznavalac venecijanskih i talijanskih utvrđenja izradio prijedlog koji će se u 19. stoljeću gotovo u potpunosti ostvariti. U tom izvještaju Hranjac navodi dva opasna položaja za Grad – jedan sa strane zapada prema Gružu, a drugi je na Lokrumu. Za sprječavanje pristupa sa strane Gruža predlaže postavu četiri tvrđave i to na lijevoj glavici, Montovjermi, Daksini i najvišem brijegu Lapada sa prijedlogom nacrti za sve te građevine. Naročitu stratešku važnost pridaje utvrdi na uzvisini Lapada (Lunardovo) kojom se kontrolira uvala Sumartin, Koločepski kanal i luka Gruž. Drugu takvu kulu predlagao je u blizini Bosanke koja bi uspješno priječila neprijatelja da se iskrcava na Lokrumu.

Brgat. Utvrdi na Žarkovici Pisani naziva Fort San Giacomo, smatrajući je austrijskom (P. Pisani "La Dalmatie de 1797 a 1815", Paris, 1893., str. 133-134.); Lujo Vojnović drži da je Fort Delgorgue na Žarkovici (L. Vojnović, Pad Dubrovnika, Dubrovnik, 1908.); Lukša Beritić povodi se za Pisanim, ali utvrdi datira 1809. (L. Beritić, Fortifikacije Dubrovačke Republike, prilog Mornaričkom glasniku, br. 5/1961. Dubrovnik, str. 601.); dvojbu o lokaciji utvrde Delgorgue razrješuje francuska vojna karta Dubrovnika i okolice iz 1806. na kojoj je Fort Delgorgue ucrtan iznad sv. Jakova na Žarkovici, a kod Brgata manja ređuća.

Korišteni materijal objavljen je u članku Gorana Vukovića: "Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća", Radovi Instituta za povijest umjetnosti 24/2000, Zagreb, str. 35-60.

³⁰ P. Pisani, (bilj. 20), Braća Erhard, Zemljovid Dubrovnika-Ston s dubrovačkim otočjem, Pariz 1893.

³¹ L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, JAZU ZGB 1955, str. 169-172.

Odlukom Bečkog mirovnog kongresa 1815. g., Dubrovačka republika formalno-pravno p restaje postojati u međunarodnoj zajednici, pa je njeno područje konačno predano pod vlast Austrije, unutar cijeloga teritorija Jadrana, od Venecije do Crne Gore. Austrijska uprava potrajala je više od jednog stoljeća, sve do završetka prvog svjetskog rata, 1918. g. Odmah poslije zauzeća grada, austrijske vojne vlasti počele su vršiti nadograđivanja i rušenja na starim, postojećim utvdama iz doba Republike. Tako je 1818. g. srušena velika kula kod vrata Od Pila ili kula sv. Spasa, 1840. g. porušena je kula na ribarnici, na u glu bivšeg Velikog arsenala, sagrađena je na utvrdi Mrtvo zvono kuća za smještaj artiljerije i posade, 1858. sagrađena je kućica za smještaj topova i posade na bastionu sv. Spasitelja, a 1860. na bastionu sv. Stjepana izgrađena je kućica za smještaj artiljerije i posade. Uz još razne manje intervencije na gradskim zidinama i utvdama, 1859. ubrzano se pojačava tzv. austrijska «dubrovačka tvrđava», izgradnjom utvrđenja na Montovjerni, Babin Kuku i Žarkovici.

Rayons Plan 1865.

U okviru pojačane obrane u dubrovačkom kraju, iste godine 1859., napravljen je plan utvrđenja otočića Daksa, na ulazu u Grušku luku. Plan utvrđenja 1864. napravio je Fridrich von Pollini. Iz nacrtu je vidljivo da su tada na krajevima otočića postojale dvije baterije i manja vojarna posredini. Jedna je bila na zapadnom rtu otočića i imala je trapezasti tlocrt, s prednjih i bočnih strana bio je jaki zemljani grudobran, a uporabom i prenamjenom franjevačke crkve u barutanu, te korištenje svih izgrađenih struktura maloga otočića u vojne svrhe, odražava kontinuitet strateški važne pozicije otočića Dakse u obrambenom sustavu zaštite Gruškoga zaljeva.

Austrijska uprava grad Dubrovnik smatrala je tvrđavom sve do 5. travnja 1886.g., kada je on proglašen otvorenim gradom.

Nakon proglašenja Dubrovnika otvorenim gradom, napuštene su i djelomično porušene tvrđave u okolini grada. Ostali su još ipak naoružane gradske zidine i utvrde, te tvrđava Imperial na Srđu. Tvrđave Lovrjenac i Revelin, naoružane su i pretvorene u kasarne. Tvrđava sv. Ivana pretvorena je također u kasarnu, s naoružanom terasom, za potrebe artiljerijske škole.³²

Dugo razdoblje austrijske uprave na dubrovačkom području donijelo niz promjena koje su imale presudan utjecaj na razvoj cijelog dubrovačkog područja. Odras izvorsno ustrojene administracije Carevine u prvom redu odnosi se na preciznu i zradu katastarskih karata, s opisom posjeda, tj. katastarskih operata, po stanju iz 1837.g., s reambulacijom 1876.g. Sve se to čuva za naše područje u Arhivnom aparatu u Splitu. Austrijske katastarske karte, crtane koloriranom tehnikom u mjerilu 1:2880, dragocjen su izvor podataka pri obradi graditeljskog nasljeđa, pa se koriste i u izradi ove dokumentacije.

Izvršna strateška i graditeljska funkcija platoa na Srđu prepoznata je u razdobljima Prvog i Drugog svjetskog rata, u vrijeme trajanja dvije Jugoslavije, dočekavši najposlije i uspostavu samostalne hrvatske države.

Linija obrane grada Dubrovnika na potezu Brgat-Žarkovica, Bosanka-Srđ, ponovila se u novijoj povijesti, u vrijeme Domovinskog rata 1991/92., kada su s tih položaja, u vrijeme srpsko-crnogorske agresije, vođene operacije za zauzeće grada, a naselja na tom području iznova su stradala.

4. PREGLED POSTOJEĆE PROSTORNO-PLANSKE DOKUMENTACIJE

Područje obuhvata plana, najprije plato Srđa, te vrhovi Strinčjera, Žarkovica i naselje Bosanka, predstavljaju važnu prirodno-zeleno okruženje grada.³³ Neposredna blizina grada, vizualni kontakt s povijesnom jezgrom Dubrovnika, zastupljenost kulturno povijesnog nasljeđa, prometna povezanost s Rijekom dubrovačkom i osiguran pristup iz smjera Cavtata osnovne su vrijednosti ovog prostora.

Generalnim urbanističkim planom Dubrovnika iz 1960. god., u sklopu prostornih mogućnosti i prijedloga organizacije šireg dubrovačkog prostora dotaknuto je pitanje aktiviranja prostora platoa Srđ – Žarkovica. Razmatrano je tada aktivno prometno povezivanje tog prostora s užom zonom grada, predlaganjem žičare sa zona Pila kao i povezivanje drugih gradskih prostora (uspinjača Gruž – Srđ).

Znatnije pomake u urbanističkom sagledavanju prostora platoa Srđ donosi Generalni urbanistički plan Dubrovnika koji je rađen u okviru Projekta Južni Jadran 1969. god. Definirana je namjena prostora platoa – iako alternativno sa stanovanjem – u turističko-rekreativne i sportske svrhe.

Prostor platoa Srđa zbog svog povoljnog prostornog položaja u odnosu na grad u zidinama, geoloških, mikroklimatskih pejzažnih i drugih specifičnosti razmatran je kao prostor koji bi mogao pomoći u rješavanju najvitalnijih funkcija grada. Godine 1970. definirane su mogućnosti eksploatacije prostora Srđ – Žarkovica u te svrhe.³⁴ Naime, Urbanističkim projektom Ploča, prilikom planiranja hotelskih kapaciteta u neposrednoj okolini grada, uočene su poteškoće oko uspostavljanja pravilnog odnosa pejzaža i potrebe za izgradnjom komercijalnih turističkih kapaciteta. Osim moguće devastacije pejzažnih i kulturno povijesnih vrijednosti uočena je i opasnost kojom bi automobilski promet mogao spriječiti optimalne pješačke tokove, promenadnog kretanja od Sv. Jakova do rta Orsula.

Također je akcentirana hotelska izgradnja, koja nije smjela narušiti pejzažne i topografske karakteristike prostora, ističući kako se nova izgradnja ne smije vidjeti ne samo iz grada, već u rasponu od Cavtata do Elafitskih otoka. Na tragu tog urbanističkog koncepta južnim grebenom platoa Srđa uspostavlja se pješačka promenada na koju se u formi vidikovaca i terasa s ugostiteljskom ponudom, zaobilazeći veću izgradnju, organizira prostor.

³² L. Beritić, nadv. dj. (24), str. 206-209.

³³ 4. i 5. kolovoza 2007. požar je iznova zahvatio područje uokolo Dubrovnika, upravo na razmatranom predjelu, pa je tako umnogome osiromašen i vegetacijski fond, te je znatno narušena slika krajolika.

³⁴ Urbanistički institut SRHrvatske, Zagreb, Projekt Srđ /Urbanistički program/ Konceptija, Zagreb, XII, 1970.

UPU Plato Srđa – Popis dobara graditeljske baštine s režimima zaštite

5. PRAVNA ZAŠTITA / POPIS DOBARA GRADITELJSKE BAŠTINE

Fortifikacijski krajolik

1. Tvrđava Imperial, kat. čest. zgr. 2439 k.o. Dubrovnik
Rješenje o registraciji: RST 1196
Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split
Broj: 17/54-86, Split, 26. prosinca 1986.
2. Streljački poligon na Bosanki (Streljana)
Rješenje o preventivnoj zaštiti: KLASA: UP/I-612-08/07-05/9060
Čest. zgr. 764, čest. zem. 2021/3, 2021/4, 2021/5, 2021/6, 2021/7, 19311,4, 1931/6, 1931/7, 1941/8, 1931/9, 1932/3, 1932/4, 1760/2, 1760/3, sve k.o. Dubrovnik
3. Utvrda Delgorgue na Žarkovici, čest. zgr.81 k.o. Gornji Brgat, čest. zem. 1881/4 k.o. Dubrovnik (izvan obuhvata Plana, u kontaktnom području, navodi se zbog važnosti fortifikacijskog krajolika)
Rješenje o preventivnoj zaštiti: KLASA: UP/I-612-08/06-05/9034
4. Utvrda Strinčjera
evidencija

Streljački poligon / Ruralna cjelina Bosanka

Ruralna cjelina Bosanka

5. Crkva sv. Spasa, vlasništvo bratstva sv. Spasa, Bosanka, čest. zgr. 792 i čest. zem 1952 k.o. Dubrovnik
Rješenje o preventivnoj zaštiti: KLASA: UP/I-612-08/02-07/175
Dubrovnik, 01. srpnja 2002.
6. Kompleks Ruskovina - Bosanka, sjeverno od crkve sv. Spasa, označen kao kat. čest. zgr. 802/1, 807, 809, sve k.o. Dubrovnik
Rješenje o preventivnoj zaštiti, : KLASA: UP/I-612-08/05-05/803
Dubrovnik, 22. srpnja 2005.
7. Kuća Miloslavić - Bosanka, čest. zgr. 777 i čest. zem. 1926, 1927, 1928, k.o. Dubrovnik (nova izmjera parcela 5468 i 5465).
Rješenje o preventivnoj zaštiti: KLASA: UP/I-612-08/95-07/191
Dubrovnik, 04. rujna 1995.
8. Kuća Pulitika – Bosanka, čest. zgr. 793, 794, čest zem. 1913, 1914, 1915, sve k.o. Dubrovnik evidencija
9. Kuća Paskojević – Bosanka, čest. zgr. 798, 799 k.o. Dubrovnik evidencija
10. Križ na Srđu, plato Srđa, čest. zem. 2063/6 k.o. Dubrovnik evidencija

Arheološki lokaliteti

- 1.A. Lokalitet crkve sv. Srđa na Srđu, plato Srđ, na kat. čest. 2063/2
11. Gradac, linijom katastarske općine Prijedor i Rožat, na dijelu čest. zem. 2240, 2239 i 2161/2
12. Mali Gradac, linijom katastarske općine Rožat i Komolac, na dijelu čest. zem. 2161/2
13. Gomila, linijom katastarske općine Brgat Gornji, na dijelu kat čest. 1882 k.o. Dubrovnik
14. Gomila v iše Dolića, na rubu katastarske općine Brgat Gornji, na dijelu kat.čest. 1883. k.o. Dubrovnik
6. OSNOVNE KARAKTERISTIKE I VALORIZACIJA PROSTORA

Fortifikacijski krajolik

- 1.A. Lokalitet Crkva sv. Srđa

Plan de la Ville et environs de Raguse leve par Aude Officer Ing.Top. du Raymond Ilalie employe souss les Orchres de M. Beautemps-Beaupre Hydrographe Sans-cheff du Depotgeneral de la Marin de France, en mars 1809

Prema arhivskoj građi moguće je ubicirati nekadašnji položaj crkve sv. Srđa na Srđu, istočno od tvrđave Fort Imperial. Crkva je bila spojena s kućicom u obliku male kule, u kojoj su stanovala dva do tri stražara, a imala je značenje te funkciju osmatračnice i signalne postaje.

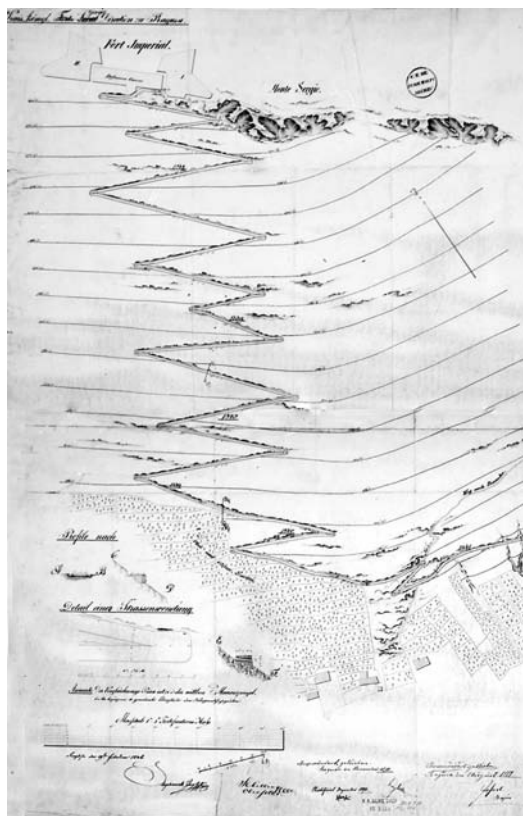
Neobjavljena francuska karta iz 1809. g. („Plan de la Ville et environs de Raguse“ leve par Aude Officer Ing.Top. du Raymond Ilalie employe souss les Orchres de M. Beautemps-Beaupre Hydrographe Sans-cheff du Depotgeneral de la Marin de France, en mars 1809)³⁵, dragocjen je izvor podataka, ne samo za uže područje grada Dubrovnika, već i njegova predgrađa, ali također i za prostor Srđa.

Analizom te neobjavljene francuske karte definiran je položaj crkvice sv. Srđa, istočno i izvan tvrđavnog sklopa Fort Imperial. Ujedno, crkva je locirana u osi serpentskog pristupa platou na Srđu. Fortifikacijski sklop Fort Imperial također je vidljiv na karti, s napomenom da je „markica“ tvrđave drugačije boje, odnosno da je dodana naknadno.

1. Tvrđava Fort Imperial na Srđu

Tvrđava Fort Imperial, najistaknutija monumentalna utvrda unutar obuhvata Plana, pripada razvijenom obrambenom sustavu tipa primorskih utvrda, rasprostranjenih duž Jadranske obale. Ti jedinstveni kulturno-povijesni spomenici, često nasljeđuju prastare strateške lokacije, nerijetko u kontinuiranoj vojnoj upotrebi, više stoljeća, i dobar su primjer razvoja i modernizacije arhitekture fortifikacija.

³⁵ Dubrovnik 1809, sign. G.i.h.-588-1. Zahvaljujemo dr. Stjepanu Ćosiću na ustupljenoj građi iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice

Tvrđava Fort Imperial

Izgradnja Fort Imperiala na Srđu započela je 1806.g. , no intenzivna gradnja te važne utvrde odvijalo se tek od lipnja 1811. g. Zapovjednici inženjerske bojne koja je trebala provesti predviđene fortifikacijske radove u gradskoj luci i na Srđu bili su inženjeri Blanc i Sebé.

Gradnja Fort Imperiala odužila se zbog težine terena i probijanja dugih serpentina uz padinu Srđa a njihovo konačno oblikovanje razrađuje se „ Rapports planom 1839. – 1845. g.“

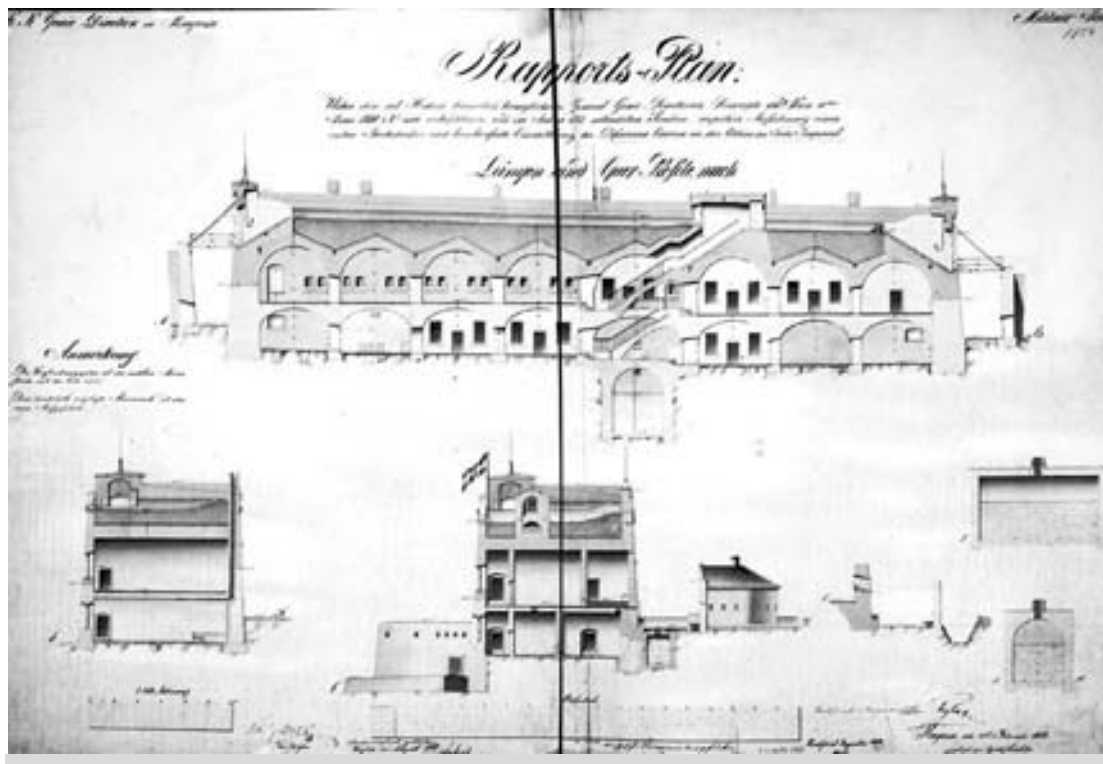
Gradnja je svečano završena na carev rođendan 15. kolovoza 1812.g., i predstavljala je ključnu utvrdu fortifikacijskog trapeza obrane Dubrovnika (tvrđave Delgorgue, Royal, Lovrjenac i Imperial).³⁶

Analizom dokumenata i nacrtu iz Kriegsarchiva u Beču, može se zaključiti kako se prvotni tlocrt tvrđave Fort Imperial sastojao od središnjeg spojnog bedema, odnosno dvokatne kamene utvrde s lateralno postavljenim bastionima. Južno od središnjeg spojnog bedema, dijelom upušten od razine prizemlja tvrđave, na strateški najpovoljnijem položaju, nalazi se udarni bedem. Između bočnih bastiona i spojnog bedema u na crtu su vidljivi otkopi, a veza s bastionima osigurana je dižnim mostovima. Skladišta streljiva, kao i prostorije za posadu smještene su na terasama obaju bastiona, međusobno su povezana stubištima.

Središnji spojni bedem Fort Imperiala kamena je dvoetažna građevina, zidana u pravilnom koršu i sustavom bačvastih svodova sa završnom, otkrivenom terasom za topništvo. Sjeverna strana spojnoga bedema ima sačuvane puškarice u razini dvije etaže, dok je s južne strane zide perforirano nizom pravokutnih prozora. Bočni bastioni su poligonalnog tlocrtnog oblika, s položajima za topništvo na svojim krovnim terasama.

Pedesetih godina 19. st. za vrijeme austrijske uprave nad Dubrovnikom, u visoko kriznim političko-sigurnosnim prilikama, nakon zauzeća Boke kotorske, intenzivno i ubrzano se dograđuje sjeverni polukružni dodatak spojnome bedemu. Na nacrtu iz 1862. g. također su ucrtani i obrambeni rovovi, kao dio fortifikacijskog sustava, istočno i zapadno od oba tvrđavska bastiona.

³⁶ G. Vuković, Preobrazba Dubrovnika početkom 19. st., Radovi IPU, 24/2000, Zagreb, str 36-60.

Tvrđava Fort Imperial / nacrti iz Kriegsarchiva u Beču

Vrlo važne podatke za proučavanje prostorne organizacije i naoružanja tvrđave na Srđu donosi austrijski pukovnik Giuseppe Amerling, koji je od 1867. g do 1870. g. bio upravitelj u ojnog o kruga Dubrovnik.³⁷ Zbog važnosti teksta, donosimo u cijelosti dio koji se odnosi na Fort Imperial: „Tvrđava Imperial nije ništa drugo doli obrambena v ojnara s dva polubastiona sa s vake strane. Među svim samostojećim obrambenim objektima koje Dubrovnik trenutno posjeduje, ova tvrđava je najviša i najvažnija za zemaljsku obranu grada.

Izrađena je od isklesanih kamenih kvadara i mogla je funkcionirati pogotovo sa topovima- mužarima (*mortalo - merzer*),³⁸ i prema moru.

A sa zemaljske strane dominira cijelom visoravni brda sv. Srđa i na taj način brani grad sa sjeverne strane.

Obje tvrđave i Fort Imperial i Fort Royal zgradili su Francuzi, ali su ih Austrijanci proširili i usavršili.“

Tvrđava Fort Imperial bila je u punoj obrambenoj funkciji u vrijeme Domovinskog rata 1991./92, kada je uz iznimno važnu ulogu u obrani grada, postala stvarnim i simboličkim uporištem hrvatskog otpora, s koje su branitelji sačuvali i obranili Dubrovnik. U ratnim razaranjima Fort Imperial teško je oštećen, pa se sukladno njegovoj povijesnoj važnosti očekuje i primjerena obnova.

Dva stoljeća povijesti i ratne tehnike sačuvano je u tom kompleksu, kao i novovjekovna dopuna milenijskom slijedu dubrovačkih gradskih utvrđenih zidina, pa je tvrđava Fort Imperial na Srđu strateški dosljedan nastavak utvrđenja i obrane Dubrovnika.

³⁷ Ĺ Epidauritano za 1910. g., str. 59. Cenni, „Bitni naglasci o već postojećim dubrovačkim utvrdama iz članka pokojnog pukovnika Giuseppe Amerlinga (koji je od jeseni 1867. g. do početka 1870. bio upravitelj vojnog okruga Dubrovnik.“. U istom članku, na kraju, uredništvo navodi kako je Amerling svoj izvještaj sačinio 1870. g.

³⁸ Mortaio, poluteško vatreno oružje s kratkim i širokim topištjem koje služi za ispaljivanje projektila na male distance sa jako zakrivljenom putanjom, vidi u: G. Andrović, Talijansko-hrvatski rječnik, nakladnik Vinko Esih, Zagreb, 1942.; G. Miot, Il mio primo dizionario, editori Giunti Marzocco, izdavač Mladinska knjiga Ljubljana, 1986., str. 492.

Streljački poligon Bosanka

2. Streljački poligon – Bosanka (Streljana)

Streljački poligon smješten je jugozapadno od sela Bosanke, u udolini, na zaravni platoa Srđa. Tlocrta je vrlo izduženog pravokutnika, a proteže se s mjerom: sjeverozapad – jugoistok. S oba izdužena kraja tlocrtnog pravokutnika streljački je poligon, pučki zvan „streljana“, zidan visokim kamenim zidom, klesancima pravilno s laganim u ni zove, a s vanjske strane zidova u pravilnim razmacima, nižu se kamene potpornji – kontrafori.

Vojničko vježbalište opremljeno je raspoznatljivim i djelomično sačuvanim elementima, poput stožastih zidanih prepona, a kroz središnji njegov dio prolazi trak asfaltirane ceste.

Streljački je poligon evidentiran u austrijskoj katastarskoj karti po stanju iz 1837. g., a to vojničko vježbalište na dobro izabranoj lokaciji dio je cjelokupnog fortifikacijskog krajolika platoa Srđa.

Utvrda Delgorgue na Žarkovici

3. Utvrda Delgorgue na Žarkovici

Utvrda Delgorgue na Žarkovici dio je povijesnog obrambenog sustava Dubrovnika, u sklopu cjeline fortifikacijskog krajolika, a branila je s istočne strane prilaze gradu i moru. Smještena na istočnoj zaravni Srđa, na visinskoj koti iznad sv. Jakova na Višnjici, na potezu prema selu Brgatu Gornjem. Utvrda je nepravilnog, poligonalnog tlocrta, zidana pravilno tesanim kamenom vezanim u cementnim fugama. Na mnogim je mjestima kamena faktura oštećena. Prateći pružanje utvrde, unatoč mnogobrojnim intervencijama, iščitavaju se njeni povijesni i recentni elementi. Gradnja je započeta 1806. g., a dobila je ime po francuskom generalu koji je na tom mjestu poginuo lipnja 1806. u rusko-crnogorskom ratnom napadu. Utvrda je zadržala svoju funkciju i u vrijeme Austrije, kad je tijekom 1859. g. ponovno u velikoj žurbi sagrađena, a poslije proširena za vrijeme ratne opasnosti 1866. g.³⁹ Utvrda Delgorgue na Žarkovici u sklopu istočne obrane grada, zajedno s negdašnjim redutama na Brgatu, bitnicama na Bosanki, streljačkim vojnim poligonom pred selom Bosanka, središnjim strateškim punktom Fort Imperialom, te s usljedno tome nastavku linije obrane prema zapadu, dio je cjeline kontinuiranog fortifikacijskog krajolika s oblikovnim sustavom utvrđenja iz razdoblja 19. st., predstavljajući kulturno-povijesnu i vojno-graditeljsku vrijednost.

Utvrda Strinčjera

4. Utvrda Strinčjera

Locirana je jugozapadno od tvrđave Fort Imperial. Na širokom je, prostranom platou uzvisine, u slobodnom prostoru. Strinčjera je obzidani, široki prostor, pravokutnog tlocrtnog oblika, s oblim, kružnim bunckerima na krajevima. Kamen je grednje, sa širokim nepravilnim fugama, sa nizom topovskih otvora na svojem zidnom korpusu.

Ime joj potječe od talijanske riječi *trincera*, označujući vrst fortifikacije, odnosno predutvrde.

Naziv utvrde moguće je povezati i s pojmovima *trincea* i *trincerare*, te dovesti u vezu s tumačenjem iz trojezičnog rječnika glasovitog dubrovačkog franjevca i jezikoslovca Joakima Stullija, s početka 19. st.⁴⁰

O vremenu gradnje Strinčjere može se suditi sukladno njenom načinu gradnje i arhivskim dokumentima. Dosadašnja i straživanja o slanjaju sena i izvještaj austrijskog pukovnika Giuseppea Amerlinga iz 1870. g., gdje bilježeći o postojećim dubrovačkim utvrdama ne navodi Strinčjeru, što znači da do 1870. g. ona nije bila izgrađena.⁴¹ Pouzdanost i preciznost austrijske uprave i tu bi utvrdu, zacijelo, bila zabilježila u dubrovačkom vojnom okrugu, makar do 1886.g. – kada Dubrovnik postaje otvorenim gradom.

Slog zidanja utvrde, međutim, odaje njenu kasniju gradnju. Utvrda je na mnogim mjestima oštećena, što je i posljedicom Domovinskog rata.

³⁹ G. Amerling, nav. dj. (bilj. 37.), str. 60.

⁴⁰ J. Stulli, *Vocabolario Italiano-Ilirico-Latino*, L-Z, parte seconda, tomo secondo, str. 771.

⁴¹ G. Amerling, nav. dj. (bilj. 37.), str. 60.

Ruralna cjelina Bosanka

Naselje Bosanka, nalazi se 4 km sjeveroistočno od Dubrovnika, s kojim je povezano cestom. Naselje Bosanka, važno kao povijesno dubrovačko trgovačko tranzitno odredište, smješteno u sredini prostrane zaravni, omeđeno je s tri fortifikacijske jedinice šireg dubrovačkog obalnog obrambenog sustava: tvrđava Imperial na Srđu, utvrda Delgorgue na Žarkovici, obje iz 19.st. i Tumba, nad Gornjim

Bosanka - Austrijska katastarska karta po stanju iz 1837. g. /

Bosanka – Ortofoto

Brgatom, utvrđenje iz vremena Dubrovačke Republike. Taj je položaj bio kao stvoren za obranu i kontrolu pristupa k Bosanki, Dubrovniku, Župi Dubrovačkoj i Rijeci dubrovačkoj te se koristi i u vrijeme francuskog zauzeća Dubrovnika.⁴²

Ruralna cjelina Bosanka naselje je slobodnog tipa, pojedine kuće izolirano su građene, s većim prostorima dvorišta i vrtova. Do danas je sačuvana povijesna komunikacija grada s Bosankom,⁴³ koja počinje uz predjel Tabora na Pločama, prateći konfiguraciju terena, širokim stubama u slogu kaldrme. Put se nastavlja strmim zavojima, do platoa s naseljem.

Cjelina naselja pokazuje stanovite odlike i ruralne tipičnosti dubrovačke okolice, posebno se u njoj ističe nekoliko građevina, od kojih nekadašnji gospodarsko-ladanjski, kompleks Miloslavić, gospodarstvo Lalić, kompleks Ruskovina, kompleks Pulitika, te crkva sv. Spasa s grobljem, koja u svojoj neposrednoj blizini ima ostatke stećaka.

5. Crkva sv. Spasa – Bosanka

Crkva sv. Spasa locirana je sred naselja, uz mjesno groblje. Ova sakralna građevina datira se u 15/16. st., zadržala je temeljima starije sakralne gradnje, s arhitektonskim elementima renesansnoga sloga. Crkva je jednostavnog, pravilnog tlocrta i orijentacije, s polukružnom apsidom. Zidana je u pravilnom kamenom koršu. Pročelje je rastvoreno portalom, okvira višestruke profilacije nad kojim je rozeta i jednostruka preslica na krovnom zabatu. S bočnih strana portala su kvadratični prozori također stepenaste profilacije. Pred crkvicom je uređeni pristupni plato s mjesnim grobljem.

Uz crkvu sv. Spasa, dokumenti vezuju i osnivanje istoimene bratovštine, početkom 16. st., čiji Statut 25. listopada 1502. potvrđuje Malo vijeće Dubrovačke republike.⁴⁴

Krajem 19. i početkom 20. st. bratovština sv. Spasa Na Bosanki predlaže temeljitu rekonstrukciju crkve u dva navrata. Prvi projekt iz 1896.⁴⁵god. s „produljenjem i podisavanjem crkve sv. Spasa“, po projektu Nika Matičevića, te drugi iz 1914. istog projektanta koji potpuno negira i smjer pružanja i izvorne gabarite prvotne crkve.⁴⁶ Planovi nisu izvedeni.

⁴² L. Beritić, Fortifikacije Dubrovačke republike, prilog "Mornaričkom glasniku", br. 5/1961., str. 601-602.

⁴³ L. Vitelleschi, Povijesne i statističke bilješke o dubrovačkom okrugu (Notizie storiche e statistiche del circolo di Rgusa), hrvatski prijevod, Dubrovnik, 2002., str. 59. Vitelleschi u odjeljku „Naselja“ navodi: "U dubrovačku općinu uvršten je grad Dubrovnik s predgrađima Pile, Ploče, Bosanka i Gruž".

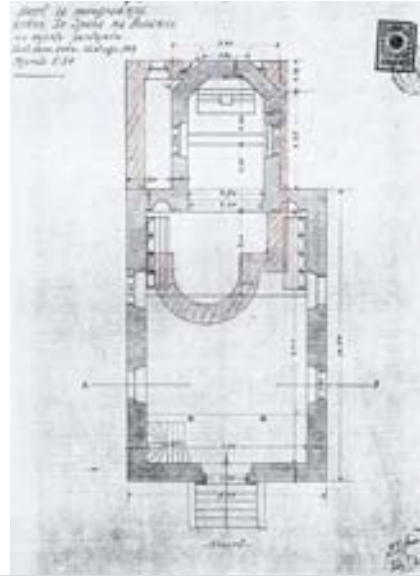
⁴⁴ Matrikula sv. Spasa na Bosanci, priopćio A.P., "Srd" III., str. 976-977.

⁴⁵ DAD, Građevinski planovi, kutija 10a, god. 1896, br. 2.

⁴⁶ DAD, Građevinski planovi, kutija 18a, god. 1914. II br 25.

Crkva sv. Spasa

Projekt rekonstrukcije crkve sv. Spasa iz 1914. g.

6. Kompleks Ruskovina - Bosanka

Kompleks Ruskovina, smješten je unutar ruralne cjeline, u nekadašnjem Donjem selu s vizurom na Polje, sjeverno od crkve sv. Spasa.

Sjeverozapadna, središnja kuća kompleksa pravokutna je građevina zidana kamenim koršem, s pretkućom, karakterističnog lučnog svodenja ulaza s terasom. Istočno joj je prizidana kamena kuća, gospodarski dio kompleksa, s lučnim svodenjem stubišta u unutrašnjosti, te završecima vanjskih gabarita z abatima d vostrešnog k rovišta. O gradnim zidom z atvoreni r uralni kompleks po svo joj prostornoj organizaciji i o blikovnim e lementima ukazuje na s pecifičnost ruralne gradnje s kraja 18. i početka 19. st., s naknadnim intervencijama. Kompleks Ruskovina, nekadašnje vlasništvo dubrovačkih dominikanaca, dugo je služio kao l ugarница, a o d 1991., v remena D omovinskog rata u ruševnom je stanju. R uskovina je među rijetkim graditeljskim prežicima povijesnog naselja, s obzirom na geostrateški položaj Bosanke i učestale ratne najezde na to selo kroz povijest.

Kompleks Ruskovina

7. Kuća Miloslavić - Bosanka

Stambena jednokatnica s mještena na jugozapadnom rubu samog naselja Bosanka, uz put koji vodi prema Srđu. Nalazi se na posjedu koji je bio ograđen visokim kamenim zidom. Pravokutnog je tlocrta, izduženog u smjeru istok-zapad, pročelje je okrenuto prema jugu. Glavno, južno pročelje slikovita je izgleda, s izbočenom terasom s lukovima, simetrične organizacije. Sa središnjim portalom pravokutnog oblika, razvijenog baroknog izričaja u osi, te s po tri bočna prozora jednostavnih kamenih okvira bosiranih ploha, vijenac karakterističnog baroknog sloga nose kamene konzole (a pročelje krasi uz prozore ugrađene menzole). Uz gornji rub vijenca s polirana je kamena ploča s natpisom latinskom kapitalom.

Kuća je zidana rustično oblikovanim klesancima slaganim u nizove. Pred kućom je šetnica s arlama i pergolom, a južno od nje je gumno. Kuća Miloslavić građena je u 18./19. st. s autohtonim elementima arhitekture i vrta, s reminiscencijama karakterističnih ladanjskih sklopova dubrovačkog kraja. U vrijeme Domovinskog rata izgorjela je, u ruševnom je stanju (istočno joj graniči novogradnja obitelji Miloslavić)

Kompleks Pulitika

8. Kompleks Pulitika - Bosanka

Smješten u središnjem dijelu sela Bosanka, sjeveroistočno od crkvice sv. Sapaša, od koje ga dijeli seoski put. Kompleks je ograđen niskim kamenim zidom, u središnjem je dijelu pristupna terasom, gustijernom i bočnim vrtom, dok je u stražnjem dijelu imanja niz gospodarskih zgradica s korisnim dijelom vrta.

Kuća je pravokutnog tlocrta, zidana rustičnim kamenim kvadrom slaganim u korševu.

Simetrično organizirano glavno, južno pročelje ima portal u središnjoj osi, s po jednim bočnim prozorom u prizemlju i tri na katu, neprofiliranih kamenih okvira. Kuća je trodijelne unutrašnje podjele prostora, s dijelom sačuvanim kamenim inventarom (pilo), slijedeći po elementima i oblikovanju dubrovačke prigradске kuće s kraja 18. st. Tako se datira i kompleks Pulitika.

U Domovinskom ratu, 1991/92. kuća je zapaljena, te je danas u ruševnom stanju, kao i cijeli kompleks. Kuća je rodno mjesto slikara Đura Pulitike.

9. Kuća Paskojević – Bosanka

Kuća Paskojević smještena je u središtu naselja, sjeverno od crkve sv. Spasa. Dvije su kuće u nizu, jednokatnice, zidane nepravilnim kamenim slogom, simetrično. Pročelja su perforirana otvorima u dvije pravilne, vertikalne osi. Kuće su izgorjele u vrijeme Domovinskog rata. Kuće odaju karakter tradicionalne ruralne gradnje dubrovačkog područja.

10. Križ na Srđu

„U s pomen jubilarne godine otkupljenja Isusa Krista 1933. proglašeno od Pia XI. P ostavio grad sv. Vlaha“ glasio je natpis koji je imao biti uklesan na postamentu Križa na Srđu., za koji je prvi nacrt izradio Vlaho Skokandić, korčulanski kamenar.⁴⁷ Tako počinje povijest izgradnje križa na Srđu.

Oblikovanje ovog spomenika, koji će svojim položajem akcentirati grad Dubrovnik i njegovu neposrednu okolicu, bio je pravi izazov te se u ovaj pothvat posredno uključuje Kosta Strajnić. Vidjevši još jednu priliku da Dubrovnik dobije vrhunsko umjetničko djelo koje će doprinijeti izgledu i uresu Grada, Strajnić početkom 1934. godine moli znamenitog slovenskog arhitekta Josipa Plečnika da izradi svoje rješenje spomen križa na Srđu. Plečnik je u mjesecu ožujku 1934. poslao tri rješenja s varijantama izgleda spomen križa koja je iscrtao njegov đak i tadašnji suradnik Vinko Glanz, arhitekt porijeklom iz Boke. U svom popratnom pismu Kostu Strajniću Plečnik iznosi misli vezane uz motiv križa kao simbola patnje, muke i smrti te se zalaže za izvedbu drvenog križa izrađenog od hrastovine ili ariša koji može trajati „stoljećima“ te njegova izvedba ne iziskuje velike troškove.⁴⁸

Križ na Srđu / maketa i izvedba

Na koncu, biskup dubrovački i popovski zbor nisu prihvatili Plečnikovo rješenje spomen križa na Srđu kao izvedbeno rješenje, a na Spasov dan 1935. godine svečano je postavljen križ izrađen od hvarskog kamena prema nacrtu Uga Vernazze, a ovjerio ga je pečatom i potpisom Silvio Sponza i to na zemljištu koje su darovali Antun Paskojević s Bosanke i sestra mu Nike.

⁴⁷ A. Baće, Arhitekt Vinko Glanz u Dubrovniku, izlaganje na simpoziju Kosta Strajnić život i djelo, održanom svibnja 2007, povodom 120 godišnjice rođenja i 30 godišnjice smrti ; zahvaljujemo kolegi Baće na susretljivosti i ustupljenim neobjavljenim podacima

⁴⁸ P. Veramenta Paviša, Kosta Strajnić i oblikovanje spomen križa na Srđu, izlaganje na simpoziju Kosta Strajnić život i djelo, održanom svibnja 2007, povodom 120 godišnjice rođenja i 30 godišnjice smrti ; zahvaljujemo kolegici Patriciji Veramenti-Paviša na susretljivosti i ustupljenim neobjavljenim podacima

Arheološki lokaliteti

Gradac / Mali Gradac – Ortofoto

11. Gradac

Prapovijesni lokalitet Gradac smješten je na liniji katastarske općine Prijevoj i Rožat na koti 353. Lokalitet je prema lingvističkim studijama (oronimi), kao i na čitavom hrvatskom uzmorju, prepoznat kao brončanodobni ili željezodobni gradinski lokalitet. Izgradnjom utvrde s početka 19. stoljeća kao i njenim proširenjem 40-ih godina prošlog stoljeća on gotovo u potpunosti devastiran. Navedena recentna izgradnja jasno govori o izvanrednom strateškom položaju koji je u uporabi od prapovijesti.

Lokaliteti Gradac / Mali Gradac

12. Mali Gradac

Na našem području kao i na ostalom priobalnom prostoru važne kopnene pa i morske komunikacije branile su dvojne gradine pa tako se i ovaj lokalitet može atribuirati bez arheoloških istraživanja vremenski se datira kao i prethodni.

13. Gomila

Smještena je na dominantom položaju poviše obradive površine u funkciji osmatračnice i vjerojatno grobnog humka. Prije istraživanja nije je moguće striktno datirati ali se vremenski datira u prapovijest.

14. Gomila više Dolića

Poput gomila t ako i sto posto su umnožavane gomila (tumula) koje imaju u logu s epuhralnu, osmatračnice, ili razgraničenje posjeda. Lokalitet je prapovijesni.

7. REŽIMI ZAŠTITE PROSTORA

Pojedinačna kulturna dobra

Obuhvaća zaštićene/registrirane i preventivno zaštićene građevine s pripadajućom česticom i neposrednim kontaktnim prostorom. Sustavom mjera zaštite u vjetuje se zaštita i očuvanja izvornosti kulturnog dobra njegovog povijesnog i prostornog okoliša s mogućnošću rekonstrukcije na temelju prethodnih istražnih radova i detaljne konzervatorske dokumentacije.

Prilagođavanje postojećih povijesnih funkcija i sadržaja suvremenim potrebama može se prihvatiti uz minimalne fizičke intervencije u povijesne strukture. Prihvatljive su metode sanacije, konzervacije, restauracije, konzervatorske rekonstrukcije i prezentacije.

Evidentirana kulturna dobra

Obuhvaća evidentirana kulturna dobra i cjeline ambijentalne vrijednosti. Režim zaštite u vjetuje očuvanje izvornih karakteristika pojedinačnih kulturnih dobara ili cjelina s ograničenim mogućnostima građevnih intervencija. Za ovaj režim zaštite prihvatljive su sve intervencije uz pridržavanje osnovnih načela zaštite graditeljskog naslijeđa. Pri radovima na uređenju prostora prihvatljive su metode obnove postojećih struktura i izgradnja novih, uz uvjet očuvanja ambijentalnih karakteristika, napose tradicijskih oblika, krajobraznog karaktera prostora.

Arheološki lokaliteti

Unutar zone zaštite zasebnu cjelinu čine registrirani/preventivno zaštićeni ili evidentirani arheološki lokaliteti na kojima su pronađeni materijalni ostaci ranijih struktura. Postupak zaštite odnosi se na dokumentaciju te konzervaciju i prezentaciju ostataka kulturnog dobra, bez mogućnosti izgradnje.

Zaštita kulturnih dobara od lokalnog značenja

Prema čl. 17. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 68/99) predlaže se zaštita ruralne cjeline Bosanka kao kulturnog dobra od lokalnog značenja. Predstavničko tijelo grada može predložiti zaštitu cjeline Bosanke, dok će se način njene zaštite u tvrditi uz podršku i u skladu s uglasnost nadležnog tijela – Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

8. KONZERVATORSKE SMJERNICE

Fortifikacijski krajolik

Složeni fortifikacijski sustav 19. stoljeća, s tvrđavom Imperijal i linijom utvrđenja duž sjevernog ruba platoa Srđ, daju osnovno obilježje i karakter ovom prostoru. Plato Srđa upravo je geostrateški i graditeljski primjer gdje je zaživjela i održala se fortifikacijska izgradnja 19. i početka 20. st., pa se unatoč raznolikim oštećenjima, i ratnim razaranjima, može govoriti o očuvanom fortifikacijskom krajoliku u svom prirodnom kultiviranom okruženju.

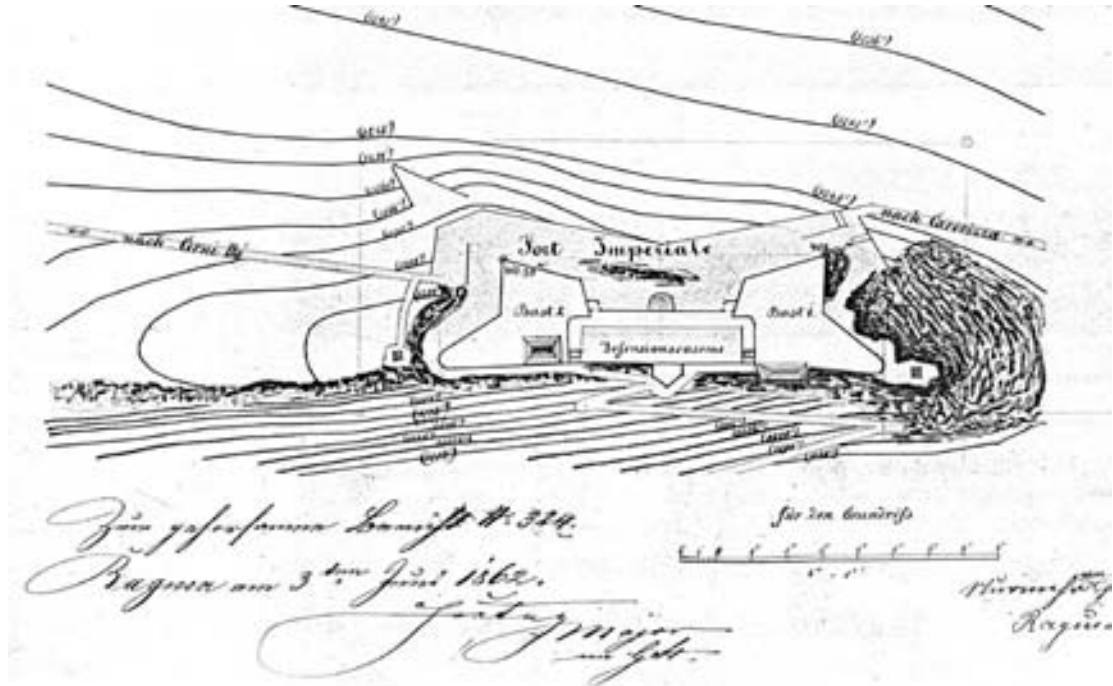
Ta je vrsta arhitekture, poglavito one iz 19. i početka 20. st. donedavno, iz višestrukih razloga, bila nedostupna istraživačima i tako lišena stručnog nadzora, pa i primjerene pravne zaštite.

Izmijenjeno stručno stajalište o ukupnom naslijeđu 19. st. odnosilo se i na fortifikacijsku arhitekturu, pa je pokrenuto niz akcija za spašavanje i primjerenu baštinsku skrb. Na taj način izmijenjena je i svijest u odnosu spram austrougarskih fortifikacija, kao dijelu kulturnog naslijeđa čija vrijednost neupitno prelazi

nacionalne granice. Ujedno je došlo i do promjene uvriježenog mišljenja o nemogućnosti adaptacije takve vrste gradnje za nove namjene, uz primjeren programe njihove zaštite i obnove.

Stoga se fortifikacijski krajolik izdvaja kao zasebna kategorija graditeljskog naslijeđa, a režimom zaštite osim zaštićenih kulturnih dobara valorizira se i krajobrazna komponenta prostora.

Također se naglašava važnost očuvanja i prezentacije drugih građevina fortifikacijskog sustava kao i aktiviranje triju paralelnih povijesnih komunikacija do platoa Srđ, zabilježenih i u austrijskom nacrtu *Rayons plan* iz 1865.

Situacija Fort Imperial / Kriegsarchiv u Beču 1862.

1. Tvrđava na Srđu – Fort Imperial

U cjelini je sačuvana i čitljiva fortifikacija, kompleks tvrđave s francuskom jezgrom i austrijskom dogradnjom i usavršavanjem, pa unatoč devastacijama (ratna 1914, II. Svjetski rat i Domovinski rat), i kasnijim adaptacijama, te u svojoj neposrednoj blizini – zapadno gradnji kuće za pogon radijskog i televizijskog odašiljača, mora zadržati svoj fortifikacijski karakter 19. st.

Stoga program revitalizacije tvrđave mora biti u skladu s obvezujućim zaštitnim mjerama.

Uvjetuje se konzervatorska dokumentacija s arhitektonskim snimkom postojećeg stanja izrađenog po usvojenoj metodologiji dokumentiranja kulturnih dobara ("Sadržaj i obada arhitektonskog stanja postojećeg stanja graditeljskog naslijeđa" Split, 1983.g.) te provedba konzervatorskih istražnih radova, neophodnih za njenu kvalitetnu obnovu i revitalizaciju.

Ujedno je potrebno provesti i arhivska istraživanja, zbog utemeljenja slijeda građevinskih intervencija od početka 19. st. do završetka gradnje šezdesetih godina istog stoljeća, kada Fort Imperial dobija cjeloviti funkcionalni i graditeljski završetak.

Na taj će se način moći pristupiti rekonstrukciji sjevernog prilaza tvrđavi prema povijesnim nacrtima iz Kriegsarchiva iz Beča, kao i dijelu obnove zapadnog bastiona, djelomično porušenog za potrebe smještaja kuće odašiljača i veza HRT. Konzervatorska dokumentacija trebala bi donijeti zaključke o funkcionalnom ustroju cijeloga tvrđavnog kompleksa, od rekonstrukcije drvenih diživih ostova na spojevima bastiona sa tvrđavom, te do prezentacije udarnog bedema, kao isturenog fortifikacijskog uporišta.

Nove sadržaje namijenjene tvrđavi potrebno je dimenzionirati u skladu s prostornim mogućnostima utvrđenja na Srđu, te u skladu s ukupnim karakterom prostora. Naime, „novu intervenciju treba prilagoditi dvostruko ojačanim temeljima materijalno i povijesno.“⁴⁹

Rekonstrukcijom tvrđavnog kompleksa Fort Imperial potrebno je planirati uz uklanjanje kuće odašiljača i veza, dok je postrojenje žičare s njegove istočne strane nužno izmjestiti izvan užeg okruženja tvrđave.

Urbanistički plan uređenja platoa Srđa mora prihvatiti karakter fortifikacijskog krajolika platoa, kao podlogu za novo planiranje i korištenje prostora.

To se primarno odnosi na kultivirani prirodni pejzaž kao osnovno, temeljno izvorište novih mogućnosti prostora.

Fort Imperial

Zbog važnosti tvrđave Fort Imperial potrebno je osigurati njenu primjerenu prezentaciju unutar fortifikacijskog krajolika predjela, kako bi se naglasio njen monumentalni karakter, kao i višeslojna i simbolička funkcija tvrđave nad Gradom. Stoga je u širem njezinom arealu, izloženom u vizuri grada, potrebno planirati neizgrađeni prostor, odnosno ne dodajući nove - ukloniti i postojeće neprimjerene gradnje koje su narušile njen spomenički integritet. Fortifikacijski sustav tvrđave Imperial i linijski potez utvrda duž sjevernog ruba platoa unutar prirodno kultiviranog krajolika, uključuje i rekultivaciju povijesnih komunikacija unutar fortifikacijskog sustava.

2. Streljački poligon – Bosanka (Streljana)

Rekonstrukciju i prezentaciju ove rijetke građevine unutar jedinstvenog fortifikacijskog krajolika Srđa potrebno je planirati unutar zatečenog prostornog gabarita, temeljem smjernica nadležnog Konzervatorskog odjela. Premda Planom nije obuhvaćena cijela površina streljačkog poligona, njena prezentacija mora biti cjelovita, s primjerenim načinom korištenja koji će sačuvati njen karakter unutar specifičnog krajolika.

⁴⁹ A. Siza, Zapisi o arhitekturi, Zagreb, 2006., str. 66.

3. Utvrda Delgorgue –Žarkovica

Potrebno je izraditi konzervatorski elaborat, te projekt rekonstrukcije utvrde, s programom prezentacije.

4. Utvrda Strinčjera

Sanacija očuvanih zidova utvrde i njihova prezentacija.

Ruralna cjelina – Bosanka

Planskim dokumentom potrebno je zadržati matricu povijesnog naselja i osigurati revitalizaciju u što većoj mjeri. Daljnju izgradnju naselja moguće je rješavati interpolacijama na načelima tipološke rekonstrukcije.

Pod tipološkom rekonstrukcijom podrazumijeva se izgradnja koje je unutarnjom organizacijom prostora, komunikacijom s javnim površinama, gabaritima i namjenom usklađena s postojećim okolnim povijesnim objektima, ne narušavajući siluetu i osnovne vizure te komunikacijske tijekove unutar povijesnog naselja.

Posebno je potrebno očuvati odnos izgrađenog dijela povijesnih poluurbanih i ruralnih naselja s neposrednim okolišom, a gradnim okolišem i poljoprivrednim površinama okolo povijesnih ruralnih cjelina.

Ne preporuča se izmjena strukture i tipologije postojećih objekata radi funkcionalne fuzije u veće prostorne sklopove, jer bi to akvizit moglo dovesti do gubitka prostornog identiteta pojedinih građevina.

Uređenje svih vanjskih ploha objekata unutar povijesnih poluurbanih i ruralnih cjelina mora se temeljiti na korištenju isključivo lokalnih arhitektonskih izraza i građevinskih materijala.

Za upravljanje graditeljskim naslijeđem u povijesnoj ruralnoj cjelini Bosanka potrebno je zadužiti lokalnu zajednicu da se sustavno bine za njih na temelju propisa o zaštiti kulturnih dobara.

5. Crkva sv. Spasa – Bosanka

Crkva s platom na kojem je groblje, bila je znatno oštećena u Domovinskom ratu. Obnovljena je nakon Domovinskog rata, u kultu. Potrebno je ukloniti rashladnu klimu jedinicu sa sjevernog pročelja crkve.

6. Kompleks Ruskovina – Bosanka

Obnovu kompleksa potrebno je planirati unutar zatečenih tlocrtnih gabarita i volumena građevina, na temelju smjernica nadležnog Konzervatorskog odjela.

Kuća Miloslavić / Kompleks Pulitika (prije ratnog razaranja)

7. Kuća Miloslavić – Bosanka

Kuća je izgorjela u Domovinskom ratu, te nije obnovljena nakon rata. Za obnovu sklopa potrebne su smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

8. Kuća Pulitika – Bosanka

Kuća unutar kompleksa Pulitika, zajedno sa svim pripadajućim svojim dijelovima izgorjela je u Domovinskom ratu. Njenu rekonstrukciju potrebno je planirati unutar zatečenih tlocrtnih gabarita i volumena građevine, uz hortikulturnu rekviziciju, na temelju konzervatorskih smjernica nadležnog Konzervatorskog odjela.

Kuća Paskojević

9. Kuća Paskojević – Bosanka

Kuća je izgorjela u Domovinskom ratu, pa je njenu obnovu nužno temeljiti na smjernicama nadležnog Konzervatorskog odjela.

10. Križ na Srđu

Križ s postamentom potpuno je uništen za najjačeg granatiranja Dubrovnika, 6. prosinca 1991. g. u vrijeme Domovinskog rata. Obnovljen je dobrotom hvarske biskupije 1994. prema izvornom stanju.

Arheološki lokaliteti

U području obuhvata Plana, obvezna je provedba zaštitnih istraživanja, koji proučavaju utjecaja na okoliš, čiji rezultat mora biti detaljno pozicioniranje arheoloških nalaza u prostoru i njihova valorizacija. Tako i straženi proučavanja obavežno se prezentiraju *in situ*, a projekti konzervacije i prezentacije nalaza moraju se prilagoditi i planovi i projekti izgradnje objekata i uređivanje zemljišta. Konzervatorske smjernice za više slojni forfikacijski lokalitet Gradac (od prapovijesti, 19. st., do recentijih intervencija 40-tih godina 20. st.), nalažu konzervaciju zatečenih povijesnih ghradevinskih struktura kojima proučavanja arheološka i konzervatorska istraživanja lokaliteta. Nakon istraživanja radova potrebno je izraditi projekt obnove povijesnih struktura utvrde na način da se one u gabaritu i elevaciji poštuju. Prethodno navedeno podrazumijeva kako nova izgradnja nije moguća na ovom lokalitetu.

Izgradnja na prostoru drevne prapovijesne gomile (Gomila i Gomila više Dolića), prethodno zaštitna arheološka istraživanja, dokumentiranja i konzervacija pokretnih nalaza, nakon čega bi se kamenje i struktura gomile vratila u izvornom obliku i u smještaju. Takva rekonstruirana gomila uz prapratnu edukativno popularnu prezentaciju, mogla bi se uklopiti u buduće sadržaje hotelskog kompleksa.

Planom se predviđa golf projekt sa svim pratećim sadržajima kao načinom korištenja prostora. Planiranje takvog zahvata i namjene mora mobilizirati krajnju obazrivost, ne samo prostornih planera, već svih sudionika u tom procesu, jer bez relevantne strateške procjene o štetnosti takvih projekata - s

osobitim akcentom na planiranu popratnu hotelsko - apartmansko-ugostiteljsku gradnju – može doći do neželjenih posljedica kako na promjeni karaktera autentičnog krajolika, tako do trošenja prirodnih resursa, odnosno devastacije prirodne i kulturno povijesne baštine.

Stoga je iznimno važno ograničenje „potrošnje prostora“, te primjereno dimenzioniranje buduće nove izgradnje kao i njen smještaj u prostoru. Osnovna zadaća turističke privrede, tj. njezina planiranja, je oslanjanje na kultivirani prirodni pejzaž, ako se želi postići optimalni učinak. Dati definiciju poželjnog kultiviranog turističkog pejzaža za kompleksnu društvenu djelatnost kao što je turizam, koja je intenzivna i koja preoblikuje prostor, značilo bi istodobno odrediti poželjno i nepoželjno djelovanje na prirodni prostor. Da bi se odredio optimalni, poželjni pejzaž treba odrediti i granične kapacitete njegova korištenja.⁵⁰

Planirana turistička izgradnja mora poštovati nevedene kulturne osobitosti prostora, posebice njegove vizualne kvalitete i složenost u vizurama grada. Plato Srđa osobito je osjetljivo područje kako u pogledu svoje prirodne referentnosti na grad Dubrovnik pod sobom, tako i zbog spomeničke baštine, kultiviranog okoliša, vegetacijskog fonda i prirodnog eko sustava predjela

Posebnu pozornost u planiranju nove gradnje nužno je posvetiti vizualnoj izloženosti, zaobilazeći gomilanje visokih gradnji koje bi mogle narušiti i ugroziti scenerijski potencijal predjela, ekspanziju u prostoru, tj. mijenjanje njegove prepoznatljivosti. Gradnja mora biti planirana i projektirana u skladnom odnosu s krajobraznom strukturom područja i postojećeg naselja, te se ni na koji način ne smije natjecati s krajolikom, posebno ne nametati se s fizičkim krajobraznim tvorbama, ili biti uočljiva iznad masiva platoa Srđa, ili zamjetljiva s bilo kojeg gradskog područja, odnosno morske vizure.

Literatura:

F. Baras, *Iz memoara maršala Marmonta*, Split, 1977.

Š. Batović, *Konavle u prapovijesti*, Konavoski zbornik II., Dubrovnik, 1988.

A. Benac, „Prediliri, Potoiliri, Prailiri“, *Sinposium o teritorijalnom hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Sarajevo, 1964.

L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, JAZU, Zagreb, 1955.

-----, „Ubikacije nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku“, II: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 12, Split, 1960.

-----, „Fortifikacije Dubrovačke Republike“, *Mornarički glasnik* 5/1961.

S. Ćirković, „Rimsko osvajanje na tlu Jugoslavije“, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1973.

Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada republike (1808.-1848.)* Dubrovnik, 1999.

B. M. Feiden, *Uvod u konzerviranje kulturnog nasljeđa*, Zagreb, 1981.

I. Fisković, „Pelješac u protopovijesti i antici“, *Pelješki zbornik*, I., Zagreb 1976.

V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I., Dubrovnik, 1980.

R. Ivančević, „Dvojbe graditeljskog i konzervatorskog pristupa obnovi spomenika“, *Zbornik Sabora hrvatskih graditelja '96*, Cavtat, 1996.

J. Lučić, *Prošlost Dubrovačke Astaraje*, Dubrovnik 1970.

-----, „Toponimija dubrovačkog područja do doseljenja Slavena“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 12, Zagreb 1988.

T. Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Split, 1985.

I. Marojević, *Sadašnjost baštine*, Zagreb 1981.

Marović Ivan, *Arheološka istraživanja u okolini Dubrovnika*, Anali HI JAZU u Dubrovniku, IV-V, Dubrovnik 1956.

G. Novak, „Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII. stoljeća“, Anali HI JAZU u Dubrovniku, X.-XI., Dubrovnik, 1966.

-----, *Prošlost Dalmacije*, II., Split 2004.

A. P. „Matrikula sv. Spasa na Bosanci“, *Srđ* III. godina

M. Prelog, „Prostor i vrijeme“, *Djela svezak I.*, Zagreb, 1994.

P. Pisani, *La Dalmatie de 1797. a 1815.*, Paris, 1893.

⁵⁰ S. Jurković, Mogućnosti kontrole i ograničenja „potrošnje“ pejzaža uzrokovane turističkim korištenjem, *Prostor*, sv. 3. br. (2-10), Zagreb, 1995., str.245-260.

Skupina autora "Južna Dalmacija", *Geografija Hrvatske*, knjiga 6., Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1974.

Skupina autora, *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Arheološki muzej, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2007.

Alvaro Siza, *Zapisi o arhitekturi*, Zagreb 2006.

T. Smičlikas, *Diplomatski zbornik*, XII., JAZU, Zagreb

M. Suić, "Illyrii proprie dicti", *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja*, XIII., Sarajevo 1976.

M. Šundov, *Geomorfologija Dubrovačkog primorja i geološke vrijednosti reljefa*, Zagreb, 2004.

G. Vuković, "Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća", *Radovi Instituta za povijest umjetnost* 24/2000, (35-60), Zagreb, 2000.

V. Vuletić-Vukasović, "Junak s Bosanke", *Pripovijetke i priče iz dubrovačke oblasti Hercegovine, itd.*, I., Dubrovnik, 1923.

I. Žile, *Arheološka baština Župe dubrovačke u kontekstu dubrovačkog kraja*, Zbornik Župe dubrovačke, II, Dubrovnik 1996.

-----, "Naselje prije Grada", *Dubrovnik*, IV/1997., Dubrovnik, 1998.